

Teze disertační práce

Zadlužování fyzických osob

Indebtedness of Individuals

Autor: **Ing. Mgr. Zuzana Fišerová, Ph.D.**

Studijní program: P6202 Hospodářská politika a správa

Studijní obor: 6202V010 Finance

Školitel: doc. Ing. Marie Paseková, Ph.D.

Oponenti: prof. Ing. Luboš Smrčka, CSc.
JUDr. Ing. Zdeněk Strnad, Ph.D. MPA

Zlín, únor 2019

© Zuzana Fišerová

Klíčová slova: *zadlužování, fyzická osoba, úpadek, oddlužení, úvěr, RPSN, insolvenční zákon*

Key words: *indebtedness, individual, bankruptcy, discharge of debt, credit, APR, insolvency law*

Plná verze disertační práce je dostupná v Knihovně UTB ve Zlíně.

ISBN 978-80-7454-828-4

Abstrakt

Disertační práce je zaměřena na zadlužování fyzických osob a stav, kdy fyzické osoby (spotřebitelé a podnikající fyzické osoby) nejsou schopny plnit své platební povinnosti. V České republice došlo k radikálním změnám v oblasti insolvenční v roce 2008, kdy vešel v platnost tzv. insolvenční zákon, díky němuž získaly fyzické osoby možnost řešit své předlužení nelikvidační formou, tzv. oddlužením neboli osobním bankrotem. Hlavním cílem disertační práce je na základě teoretického poznání a obsáhlého výzkumu insolvenčních řízení nalézt společné charakteristiky zadlužování fyzických osob, popsat závislosti zadlužování fyzických osob na čase před vyhlášením úpadku a komplexně popsat proces zadlužování. Základní záměr vychází z dynamického vývoje v oblasti zadlužování fyzických osob a snah o řešení jejich předlužení, což vyvolává změny jak u hlavních aktérů procesu zadlužování (dlužník - věřitel), ale má vliv i na další ekonomické subjekty a v širším měřítku mění klima celé ekonomiky.

Abstract

The dissertation focuses on the indebtedness of individuals and the situation where individuals (consumers and entrepreneurs) are unable to fulfil their payment obligations. In the Czech Republic, there were radical changes in the area of insolvency in 2008, when the so-called insolvency law came into force. This law enabled individuals to resolve their excessive indebtedness by the institute of personal bankruptcy, which does not result in their liquidation. The main goal of the dissertation is to find, on the basis of theoretical knowledge and extensive research on insolvency proceedings, the common characteristics of the indebtedness of individuals, to describe the dependence of indebtedness of individuals on the time before declaring bankruptcy and to describe the proces of indebtedness in a comprehensive manner. The basic intention is based on dynamic developments in the area of indebtedness of individuals and the efforts to solve their over-indebtedness, which causes changes of key actors involved in the insolvency process (borrower, lender), but it problematics also affects other economic subjects and, on a wider scale, changes the climate of the whole economy.

Obsah

SEZNAM GRAFŮ	6
SEZNAM TABULEK	6
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	6
ÚVOD.....	7
1. SOUČASNÝ STAV ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY	8
1.1 Zadlužení a dluhová past	8
1.2 Vývoj přístupu k zadlužování	9
2. METODIKA DISERTAČNÍ PRÁCE.....	11
2.1 Definice cíle a vědeckých otázek.....	11
2.2 Výzkumný proces, použité metody, sběr dat.....	13
3. VÝZKUM ZADLUŽOVÁNÍ FYZICKÝCH OSOB.....	15
3.1 Výsledky výzkumu - Cesta dlužníka do dluhové pasti.....	15
3.1.1 Vztah mezi RPSN a velikostí půjčky poskytnuté věřiteli	15
3.1.2 Závislost zadlužování na čase před vyhlášením úpadku.....	17
3.1.3 Velikost půjčky v závislosti na době do úpadku	19
3.2 Pozice dlužníka	20
3.2.1 Zkoumání závislosti věku a pohlaví na výši dluhu a schopnosti splácet	20
3.2.2 Model průměrného dlužníka.....	22
3.3 Splácení dluhů.....	25
3.3.1 Relativní míra uspokojení věřitelů v závislosti na výši dluhu dlužníka	25
3.3.2 Zajišťování půjček majetkem dlužníka	27
4. DISKUZE.....	29
5. PŘÍNOSY DISERTAČNÍ PRÁCE PRO VĚDU A PRAXI.....	30
5.1 Přínos pro teorii a vědu	30
5.2 Přínos pro praxi.....	31
6. ZÁVĚR.....	32
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	34

8. SEZNAM PUBLIKACÍ AUTORA.....	37
9. ODBORNÝ ŽIVOTOPIS AUTORA	39

SEZNAM GRAFŮ

- Graf 1: Závislost RPSN na výši půjčky v logaritmickém měřítku
Graf 2: Závislost výše RPSN na době do úpadku
Graf 3: Četnosti půjček podle RPSN v závislosti na době do úpadku
Graf 4: Četnosti výskytu půjček podle jejich velikosti v závislosti na době do úpadku
Graf 5: – Četnosti půjček podle ročního nákladu na půjčku v závislosti na době do úpadku
Graf 6: Průměrná výše dluhu v tisících Kč podle věku dlužníků
Graf 7: Průměrná míra uspokojení věřitelů v % podle věku dlužníků
Graf 8: Struktura dluhu průměrného dlužníka podle kategorií věřitelů
Graf 9: Graf závislosti relativní míry uspokojení věřitelů v závislosti na výši dluhu pro soubor data 2
Graf 10: Graf distribuční funkce dluhu ze zajištěných a nezajištěných půjček

SEZNAM TABULEK

- Tabulka 1: Parametry funkce aproximující závislost RPSN na velikosti půjčky
Tabulka 2: Průměrná výše dluhu a průměrná míra uspokojení věřitelů
Tabulka 3: Seznam sledovaných kategorií věřitelů

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- APR – Annual percentage rate (Roční procentní sazba nákladů)
ČNB – Česká národní banka
ČR – Česká republika
H - Hypotéza
IR – Insolvenční rejstřík
ISI – Institute of Scientific Information
IZ – Insolvenční zákon
Kč – Koruna česká
OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
RPSN - Roční procentní sazba nákladů
Sb. – Sbírka zákonů
UTB – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
ÚZ – Úplná znění předpisů
VO – vědecká otázka

ÚVOD

Zadlužování fyzických osob představuje v posledních letech závažný problém. Rok od roku roste počet dlužníků, kteří nejsou schopni splácet své závazky. Jejich situace je řešena institutem oddlužení, zákonná úprava tohoto procesu byla předmětem diskuse zákonodárců, přičemž hledání východiska je hledání kompromisu mezi dvěma vyhraněnými postoji. Na jedné straně maximalizace ochrany věřitelů a na druhé straně dlužníků.

Hlavním cílem disertační práce je na základě teoretického poznání a obsáhlého výzkumu insolvenčních řízení nalézt společné charakteristiky zadlužování fyzických osob, popsat závislosti zadlužování fyzických osob na čase před vyhlášením úpadku a komplexně popsat proces zadlužování. Výzkum se vztahuje na oblast zadlužených fyzických osob, které absolvují takzvaný osobní bankrot. Je to z toho důvodu, že v rámci této zkoumané oblasti lze získat věrohodná a měřitelná data a díky tomu komplexně popsat proces zadlužování, a to i v době před vyhlášením úpadku dlužníkem. Pozornost je dále věnována i věřitelům, neboť i jejich chování vytváří podmínky, k nimž dochází k zadlužení fyzických osob. Situace dlužníka na trhu s půjčkami a úvěry je výsledkem interakce dlužníků a poskytovatelů půjček, proto nelze při sledování hlavního výzkumného cíle nepřihlídnout i k charakteristikám chování věřitelů. Disertační práce dává prostor i popisu vývoje přístupu k řešení úpadku, neboť legislativní rámec a podmínky, které stát vytyčuje jak dlužníkům při splácení jejich pohledávek, tak věřitelům při poskytování úvěrů a jejich následnému vymáhání, mají stěžejní vliv na chování dlužníků při zadlužování.

Zdá se velmi důležité pochopit ekonomické, demografické, sociologické a i psychologické souvislosti vedoucí k bankrotu stále početnější části fyzických osob – dlužníků. Je zřejmé, že trh půjček a úvěrů funguje v prostředí značné informační asymetrie. Existuje mnoho dlužníků, kteří rozpoznají důsledky svého chování až v okamžiku, kdy je objektivně nejsou schopni řešit. Práce je zaměřena na sledování malé skupiny dlužníků a to těch, kteří vstoupili do procesu osobního bankrotu a následně oddlužení. Průzkum dat, která se týkají dlužníků v oddlužení, nedovolují formulovat žádné silné závěry týkající se všeobecně ekonomického sektoru poskytování půjček a úvěrů, i když tyto všeobecné podmínky mají samozřejmě na pozici dlužníků v oddlužení zásadní vliv.

K narůstajícímu objemu úvěrů českých domácností přispěla zejména rostoucí životní úroveň, podpora úvěrového financování bydlení a také tendence k upřednostňování konzumního způsobu života. Vliv na ochotu fyzických osob k zadlužování měly i nízké úrokové sazby a široká a dostupná nabídka finančního sektoru. Potřeba řešit zadlužení fyzických osob vyšla najevo zejména v souvislosti s dopady celosvětové krize kolem roku 2008 i v souvislosti s nedostatečně legislativně regulovanou oblastí poskytování spotřebitelských úvěrů (například při sjednávání rozhodčích doložek). Fyzické osoby a domácnosti přestávaly být schopny dostát svým závazkům a dostávaly se do existenčních

problémů. Dluhy přitom často vznikaly z původně malých spotřebitelských úvěrů, které ovšem kvůli vysokým nákladům na úvěr narostly do výše, kterou dlužníci nebyli schopni splatit, svoji situaci řešili dalším půjčkami a ocitli se tak ve spirále nekončícího zadlužení. V České republice došlo od roku 2008, kdy vešel v platnost nový insolvenční zákon, k podstatným změnám podmínek pro řešení zadlužení fyzických osob. Vůbec poprvé bylo možné řešit jejich úpadek nelikvidační formou, oddlužením. Díky institutu oddlužení může dlužník za splnění zákonem stanovených podmínek po určité době dosáhnout odpuštění zbylých dluhů. Institut oddlužení je v českém právu kodifikován již deset let a v dnešní době se vede diskuze o dalším zmírnění podmínek pro oddlužení. Je proto namístě podrobit proces zadlužování fyzických osob a jejich cestu procesem oddlužení kritickému zkoumání tak, aby byl vytvořen vědecký podklad pro debatu o přístupu k řešení zadlužení fyzických osob, případně o změně podmínek pro oddlužení. Legislativní změny vyvolávají reakci jak u dotčených aktérů insolvenčního procesu (dlužník, věřitel), nicméně mají vliv i na další ekonomické subjekty a v širším měřítku mění klima celé ekonomiky.

V disertační práci jsou prezentovány výsledky vlastního výzkumu realizovaného v rámci doktorského studia. Na základě výsledků výzkumu je vydáno doporučení pro zamýšlené legislativní změny v oblasti řešení zadlužení fyzických osob.

1. SOUČASNÝ STAV ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY

1.1 Zadlužení a dluhová past

Za předluženou domácnost se považuje taková, u které po odečtení nezbytných výdajů na její chod přesahují náklady na splácení dluhů polovinu čistého příjmu (Tůma, 2011). Nastává stav, označovaný jako „dluhová past“ nebo také „dluhová spirála“, kdy postupné zadlužování může vést k neschopnosti splácet jednotlivé úvěry a jednotlivec či domácnost nejsou schopny splácet závazky věřitelům a dluh narůstá. Zadlužený jedinec si na splácení půjčuje za horších podmínek, naskakují sankce a pokuty, rozjíždí se dluhová spirála (Ministerstvo financí ČR – Rodinné finance, 2018). V souvislosti se zadlužování fyzických osob je otázka, zda domácnosti vlastně umějí žít na dluh, zda jsou schopny zhodnotit vlastní finanční situaci a adekvátně ji řešit. Podle Smrčky (2008) nemalá část české populace úvěrovou expanzi nezvládla – svědčí o tom dynamický růst počtu exekucí i zvyšující se počet registrovaných úvěrových smluv. V kontrastu s rostoucím předlužením domácností je podle Smrčky zajímavý fakt, že veřejnost stále přistupuje k otázce dalšího úvěrování velmi vstřícně a nevidí přijetí cizích zdrojů jako problém. Podle výzkumů z této oblasti více než 70 procent dotázaných považovalo úvěr za naprosto standardní způsob řešení bytové situace a téměř 40 procent mělo stejný přístup k řešení potřeby v oblasti spotřebního zboží (Smrčka, 2008). Tento závěr potvrzuje i obsáhlý výzkum finanční gramotnosti dospělých

populace České republiky realizovaný v roce 2015. Šetření bylo součástí světového měření společně s dalšími desítkami zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Podle výzkumu se dvě třetiny dospělých obyvatel České republiky nechovají ekonomicky zodpovědně, polovina domácností nesestavuje rodinný rozpočet, třetina respondentů si nedokázala představit, jak by řešili hlavní ztrátu příjmu jejich domácnosti, 19 % dospělých aktivně nespoří a 42 % dotázaných nedokázalo správně vypočítat úrok (Měření finanční gramotnosti, 2015). Pro většinu lidí snadná a rychlá možnost získat velké množství pokusem, kterému často podléhají. Podle studie vývoje zadlužení domácností v období 1993-2001 autorem Černožorská a Linhartová existuje závislost objemu použitých úvěrů a výše vkladů na průměrné roční výši příjmů domácností. Analýza úspor za stejné období zároveň prokázala, že skupina lidí ve věku 50 až 59 let vytvářela nejvyšší úspory. To dle autorem souvisí s blížícím se odchodem do důchodu a snahou vytvořit si finanční rezervy. Ve zkoumaném vzorku si nejmenší částky půjčovali lidé ve věku nad sedmdesát let, naopak největší podíl na půjčkách byl zjištěn u období u skupiny osob ve věku do 29 let (Černožorská a Linhartová, 2013). Důležitým faktorem pro prevenci zadlužení je zjištění vztahu jedinců k existujícím dluhům. Právě ti lidé, kteří nehradí splátky svých stávajících dluhů včas, se rychleji dostanou do dluhové pasti. Americká studie zjišťovala klíčové okamžiky v době dva roky před bankrotem. U jedinců, kteří u splátek úvěru z kreditní karty zmeškali více než jednu platbu, bylo více než padesátiprocentní riziko, že zmeškají i splátku hypotéky, což později vedlo k bankrotu (Jacoby et al. 2011).

1.2 Vývoj přístupu k zadlužování

Změna v přístupu k přijetí úvěru, kdy je zadlužení chápáno jako normální a běžný stav, přichází ve světě až ve druhé polovině dvacátého století, obyvatelé zemí bývalého komunistického bloku (včetně bývalého Československa) si tento postoj přisvojili až v devadesátých letech. Lze rovněž sledovat změny přístupu k řešení zadlužení. Zatímco v minulosti se zohledňoval především zájem věřitelů, v uplynulých dvou stoletích lze zaznamenat obrat k prodlužnickému postoji (Landa, 2009), kdy převažuje snaha o zachování subjektu, před jeho faktickou ekonomickou likvidací. Hlavní směr ke změně přístupu udávaly USA, ale i reformy konkurzních předpisů např. v Německu (1999), Velké Británii (2003) a Španělsku (2004) se vydaly směrem k většímu důrazu na kontinuitu a zachování ekonomických subjektů na úkor snížení ochrany věřitelů (Guitérrez et al., 2012). Dokladem je například zavádění takzvaných osobních bankrotů do insolvenčního práva.

Nicméně existují pochybnosti, zda je tento přístup správný. Například Friesner et al. (2001) ve studii vývoje osobních bankrotů v USA upozorňuje, že rostoucí sociální přijatelnost bankrotu nevede jedince k finanční střídmosti, ale ospravedlňuje jeho další spotřebu. Dluh se pak de facto přenáší na celou společnost, dlužníci bankrot nevnímají jako určité privilegium, ale jako své právo.

Přístup jednotlivých států k insolvenčním pak ovlivňuje chování všech subjektů v ekonomice, nejen těch, které ocitly v konkurzu. Příliš benevolentní podmínky pro dlužníky a krachující podniky mohou vést k jednotlivým zneužitím procesu insolvenčního řízení a v nejhorším případě k ochromení úvěrového trhu (Richter, 2008). Autoři Davydenko a Franks (2008) ve své studii přístupu bank k nespláceným úvěrům malých firem ve Francii, Německu a Velké Británii uvádějí, že v zemích, které poskytují věřitelům nižší ochranu, vyžadují banky vyšší zajištění svých úvěrů. Například ve Francii je prvotním zájmem zachování zaměstnanosti, role věřitelů je omezena na pouhý poradní orgán a hlavní slovo zde mají soudy. Banky tedy při poskytování úvěru firmám vyžadují vyšší zajištění než například ve Velké Británii, kde má věřitel velké pravomoci (včetně práva veta). I forma zajištění úvěru se liší – ve Velké Británii a Německu je adekvátní ručení nemovitostmi, ve Francii nikoliv, protože při prodeji nemusí rozhodovat nejvyšší nabídka a věřitel nemůže prodej ovlivnit. Potenciální věřitelé jsou nuceni se tomuto stavu přizpůsobit a při vzniku úvěru již zohlednit riziko insolvence s ohledem na praxi výtěžnosti v dané zemi. Prověřitelsky orientovanou úpravu insolvenčního práva můžeme vedle Velké Británie a Německa nalézt například i v Holandsku, Švédsku či Japonsku. Základním smyslem je zajištění návratnosti investice věřitele, což ve svém důsledku vede ke zvýšení míry investování v dané ekonomice a tím pádem k jejímu rozvoji.

Naproti tomu prodlužnický orientované úpravy insolvenčního práva chrání dlužníka a věřitelům snižují jistotu vrácení všech svých investic. Jak již bylo uvedeno výše, prodlužnický přístup vykazuje například Francie, podobně jako Španělsko, Řecko či Portugalsko. Důsledkem toho je na jednu stranu zachování dlužníka coby ekonomického subjektu, na druhou stranu ve svém důsledku může přispívat ke zpomalení ekonomického rozvoje. U dalších insolvenčních systémů lze nalézt kombinace obou přístupů (například v americkém či rakouském insolvenčním právu). Česká republika v původní úpravě insolvenčního zákona kombinovala oba přístupy (osobní bankrot jako prodlužnický orientovaný nástroj, naproti tomu zákaz sanace podnikatelských dluhů a výrazně výhodné postavení zajištěného věřitele jako nástroj prověřitelsky orientovaný). V již přijatých či připravovaných novelách lze sledovat příklon k prodlužnickému trendu.

Specifickým institutem insolvenčního práva je tzv. osobní bankrot. Jedná se o relativně nový nástroj pro řešení zadlužení fyzických osob (v českém právu je implementován deset let), je proto logické, že jeho aplikace se v průběhu let vyvíjí a postupně se posouvá vnímání tohoto institutu jak dlužníky, tak i ostatními subjekty ekonomiky. Osobní bankrot a jeho příčiny je v současné době velmi aktuální téma především z důvodu stále rostoucího počtu lidí potýkajících se s dluhy. Například v USA se týkal osobní bankrot téměř čtyř milionů dlužníků v roce 2001, podle výzkumu Himmelsteina (2005) byla zhruba polovina bankrotů v daném výzkumu odstartována zdravotními problémy dlužníků a jejich následnou neschopností splácet řádně své půjčky. Stejně důležité jako zkoumání příčin zadlužení je i hledisko následků zadlužování, zejména vliv dluhů na zdraví

zadlužených jedinců. Podle americké studie je vysoký dluh spojen s vyšším vnímáním stresu a depresí, zhoršením vnímání vlastního zdraví a vyšším krevním tlakem. Dle autorů studie je dluh důležitým socioekonomickým determinantem zdraví (Sweet et al. 2013). Neméně významná je souvislost kriminality a zadlužení. Hoeve et al. (2014) ve své studii poukázali na značnou závislost mezi zločinem u mladých lidí a jejich pozdějším dluhem a finančními problémy v dospělosti. Za příčiny zadlužení autoři považují zejména nízkou sebeúctu, prodluhový postoj mladých lidí nebo jejich rodičů, nedostatek vnímání kontroly finančního řízení, špatné sociální fungování a chybějící vnější kontrolu (Hoeve et al., 2014).

S ohledem na předchozí citované studie lze říci, že možnost odpuštění nadměrných dluhů (tzv. osobní bankrot) je ze společenského hlediska žádoucí. Je třeba vzít v úvahu také dopady na věřitele, kteří se musí vyrovnat s tím, že dlužníkovi po splnění legislativou daných podmínek je nesplacená část dluhu odpuštěna. V této souvislosti je jistě zajímavé zmínit i americké výzkumy, které zjišťovaly ochotu věřitelů půjčit „oddluženému“ subjektu. Porter (2007) uvádí, že moderní úvěrový průmysl považuje rodiny po osobním bankrotu za lukrativní cíle při poskytování úvěrů. Mnoho věřitelů se zaměřuje na nedávné bankroty a posílá těmto jedincům opakované nabídky pro nezajištěné i zajištěné půjčky (Porter, 2007). K podobným závěrům dospěl i Cohen-Cole et al. (2013) ve studii, kde byly empiricky zkoumány možnosti úvěrové dostupnosti pro jedince bezprostředně po skončení osobního bankrotu. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak věřitelé přistupují k jedincům po absolvování osobního bankrotu a zda jejich ochotu půjčovat ovlivňují dostupné informace z úvěrových zpráv. Na základě zkoumaných dat došli autoři k závěru, že „oddlužený“ jedinec představuje u amerických úvěrových společností lepší a méně riskantní investici, a tedy má lepší šanci na získání případného úvěru. Důvody autoři vidí zejména ve skutečnosti, že tohoto jedince netíží žádné další závazky u jiných společností, představuje tedy pro věřitele menší riziko (Cohen-Cole et al., 2013).

2. METODIKA DISERTAČNÍ PRÁCE

2.1 Definice cíle a vědeckých otázek

Hlavním cílem disertační práce je na základě teoretického poznání a obsáhlého výzkumu insolvenčních řízení nalézt společné charakteristiky zadlužování fyzických osob, popsat závislosti zadlužování fyzických osob na čase před vyhlášením úpadku a komplexně popsat proces zadlužování. Naplnění tohoto cíle může přinést hlubší pochopení souvislostí zadlužování fyzických osob vedoucích k vyhlášení osobního bankrotu. Protože situace dlužníka na trhu s půjčkami a úvěry je výsledkem interakce dlužníků a poskytovatelů půjček, je při sledování hlavního výzkumného cíle nutné přihlídnout i k charakteristikám chování věřitelů.

Základní záměr vychází z dynamického vývoje v oblasti zadlužování, který vyvolává změny jak u dotčených aktérů insolvenčního procesu (dlužník, věřitel), ale má vliv i na další ekonomické subjekty, a v širším měřítku mění klima celé ekonomiky. Zadlužování fyzických osob představuje v posledních letech závažný problém. Rok od roku roste počet dlužníků, kteří nejsou schopni splácet své závazky. Jejich situace je řešena procesem oddlužení, zákonná úprava tohoto procesu byla předmětem diskuse zákonodárců, přičemž hledání východiska je hledání kompromisu mezi dvěma vyhraněnými postoji. Na jedné straně maximalizace ochrany věřitelů a na druhé straně dlužníků.

Práce je zaměřena na sledování malé skupiny dlužníků a to těch, kteří vstoupili do procesu osobního bankrotu a následně oddlužení. Průzkum dat, která se týkají dlužníků v oddlužení, nedovolují formulovat žádné silné závěry týkající se všeobecně ekonomického sektoru poskytování půjček a úvěrů, i když tyto všeobecné podmínky mají samozřejmě na pozici dlužníků v oddlužení zásadní vliv.

Zdá se velmi důležité pochopit ekonomické, demografické, sociologické a i psychologické souvislosti vedoucí k bankrotu stále početnější části fyzických osob – dlužníků. Je zřejmé, že trh půjček a úvěrů funguje v prostředí značné informační asymetrie. Existuje mnoho dlužníků, kteří rozpoznají důsledky svého chování, až v okamžiku, kdy je objektivně nejsou schopni řešit.

Na základě poznatků týkajících se problematiky zadlužování fyzických osob, insolvencí obecně a přístupu věřitelů získaných studiem odborné literatury, kritickou analýzou zkoumaných informačních zdrojů, rozhovorů a přednášek odborníků v dané oblasti i vlastních zkušeností s danou problematikou, byly zformulovány následující vědecké otázky:

- VO1** Jaké jsou výše půjček a jaké jsou náklady na půjčky u dlužníků, kteří jsou v oddlužení, a jak se parametry půjček mění v závislosti na době do vyhlášení úpadku?
- VO2** Jaké jsou demografické charakteristiky dlužníka v oddlužení?
- VO3** Jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení?
- VO4** Jaká je míra uspokojení věřitelů dlužníky v oddlužení?
- VO5** V jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?

Na základě stanovení hlavního cíle disertační práce a vymezení vědeckých otázek byly stanoveny dílčí cíle disertační práce, které zahrnují výše uvedené základní oblasti disertační práce a byly vypracovány jak na základě rešerší literárních zdrojů, tak na základě vlastního výzkumu:

- Kriticky zhodnotit teoretická východiska práce, analyzovat problematiku insolvencí v České republice a v zahraničí.
- Popsat proces pádu dlužníka do dluhové pasti a kriticky zhodnotit opatření proti zadlužování fyzických osob v České republice.

- Zkoumat vzájemné vztahy mezi náklady na půjčku a její velikostí, změny parametrů půjček v závislosti na době do vyhlášení úpadku.
- Analyzovat soubor dlužníků na základě demografických parametrů.
- Určit, jak závisí výše půjčky na velikosti příjmu dlužníka.
- Definovat rozdělení pravděpodobnosti výše půjček a zjistit, zda do jisté výše půjček existuje rovnoměrná pravděpodobnost výše půjčky.
- Sestavit model průměrného dlužníka a určit hlavní kategorie jeho věřitelů včetně jejich procentního zastoupení.
- Analyzovat doby trvání jednotlivých fází oddlužení při vyhlášení úpadku dlužníkem
- Posoudit, jak závisí splácení pohledávek dlužníkem na celkové výši jeho dluhu.
- Analyzovat způsoby zajišťování půjček majetkem dlužníka a četnost zajištění půjček.
- Na základě výsledků výzkumu vydat doporučení pro zamýšlené legislativní změny v oblasti zadlužování fyzických osob.

V disertační práci jsou předloženy výsledky původního výzkumu realizovaného v rámci doktorského studia. Statistické hypotézy a jejich ověření budou uvedeny v rámci prezentace výsledků výzkumu a zodpovězení vědeckých otázek.

2.2 Výzkumný proces, použité metody, sběr dat

Disertační výzkum byl rozdělen na několik etap. V rámci preempirické fáze disertační práce byla provedena rozsáhlá literární rešerše v rámci zvolené oblasti výzkumu. Literární rešerše zahrnovala zahraniční zdroje publikované v databázích ISI Web of Science a Scopus, dále z tuzemských odborných publikací, účasti na konferencích, rozhovory s odborníky a informacemi z časopisů a webů zabývajících se daným tématem. Poté byly definovány vědecké otázky, dílčí cíle, které jsou popsány v předchozí kapitole.

V rámci vypracování disertační práce byly využívány metody a techniky převážně kvantitativního výzkumu, doplněné o techniky výzkumu kvalitativního, přičemž hlavní výzkumnou metodou využívanou v disertační práci je obsahová analýza. Disertační práce uvádí výsledky vlastního výzkumu v oblasti zadlužování fyzických osob, přičemž hlavními metodami zpracování byly metody popisné a matematické statistiky, speciálně regresní analýza a χ^2 test nezávislosti v kontingenčních tabulkách.

V případě předkládané disertační práce se výzkum opíral o empirická data získaná z insolvenčního rejstříku a z primárních dokumentů k insolvenčním případům od insolvenčních správců. V daném výzkumu byli sledováni dlužníci, kteří měli schváleno oddlužení plněním splátkového kalendáře. V rámci procesu oddlužení totiž lze získat řadu dat, díky kterým lze uceleně zkoumat postupně zadlužování osoby. Proces zadlužování je samozřejmě širší než sledovaná oblast

ohraničená vyhlášením úpadku, nicméně pro širší výzkum neexistují data, která lze zkoumat. Zkoumáním zadlužených osob, které vyhlásí úpadek a v rámci řešení úpadku jim je povolen tzv. osobní bankrot, lze získat široké spektrum dat, díky kterým lze komplexně popsat proces zadlužování těchto osob. Při řešení zadlužení tzv. osobním bankrotem totiž je povinně zveřejňována řada dokumentů. Část údajů poskytuje dlužník při podání návrhu na povolení oddlužení (např. věk, příjem, přehled závazků či majetku), část údajů pak poskytuje věřitel při přihlášení své pohledávky do insolvenčního řízení a část údajů zveřejňuje insolvenční správce v pravidelných zprávách o plnění oddlužení (procentní uspokojení věřitelů, zpeněžení zajištěného majetku apod.). Insolvenční rejstřík je veřejný registr, ve kterém jsou povinně zveřejňované informace o průběhu insolvenčního řízení. Ty údaje, které nebylo možné získat z insolvenčního rejstříku, byly v rámci dalších fází sběru dat získány z neveřejných dokumentů. O osobní bankrot může dlužník-fyzická osoba požádat, pokud naplňuje znaky úpadku. Řada dlužníků před požádáním o osobní bankrot čelí exekuci, případně vícečetným exekucím, což se při zjišťování výše jejich dluhů při žádosti o oddlužení projeví tím, že pohledávky jsou označeny jako „vykonatelné“, a navíc se do řízení mohou přihlásit i exekutoři s nárokem na zákonem stanovenou odměnu za vymáhání exekuce. Je tedy patrné, že sledováním dlužníků absolvujícím osobní bankrot lze získat maximálně komplexní pohled na jejich zadlužování.

Sběr dat pro disertační práci probíhal ve třech fázích. Nejprve byla provedena obsahová analýza veřejně přístupných dat z insolvenčního rejstříku vyhodnocena veřejně přístupná data z insolvenčního rejstříku (od návrhu na povolení oddlužení, přihlášky věřitelů, usnesení soudu, zprávy insolvenčního správce ad.). Cílem tohoto sběru bylo získat dostatečně obsáhlý vzorek (označovaný v dalším textu jako „Data 1“) insolvenčních řízení zahájených v prvních dvou třetinách roku 2008, aby bylo možné analyzovat data jak při zahájení insolvenčního řízení, tak po pěti letech při jeho ukončení, celkem bylo analyzováno 664 insolvenčních řízení.

Dále byla sestavena pilotní studie, vedla k předběžnému závěru o růstu úroku půjček v době blížící se vyhlášení úpadku, nicméně hodnotu tohoto závěru limitoval malý počet případů ve sledovaném vzorku – týkala se pěti insolvenčních případů.

Proto byla od dvou spolupracujících insolvenčních správců získána data o primárních půjčkách, ze kterých byl sestaven soubor Data 2. Tento soubor byl sestaven z dat z insolvenčních řízení, u kterých bylo možné získat přístup k primárním dokumentům, tedy k úvěrovým smlouvám, na jejichž základě přihlásil věřitel svoji souhrnnou pohledávku do insolvenčního řízení. Takto bylo analyzováno celkem 148 insolvenčních řízení, což představovalo celkem 843 půjček, které byly podrobně analyzovány.

Závěry získané v rámci zpracování dat ze všech tří výše uvedených souborů dat pak dovolily vytvořit celkový obraz procesu zadlužování fyzických osob, najít

společné charakteristiky zadlužování fyzických osob a analyzovat postavení jejich věřitelů. Výsledky výzkumu získané v rámci vyhodnocení všech souborů dat (Data 1, Data 2 a Pilotní studie) jsou rozděleny do základních třech kategorií, a to oblast „Cesta dlužníka do dluhové pasti“ „Pozice dlužníka“ a „Splácení dluhů“. Všechny uvedené oblasti budou blíže popsány v následujících kapitolách.

3. VÝZKUM ZADLUŽOVÁNÍ FYZICKÝCH OSOB

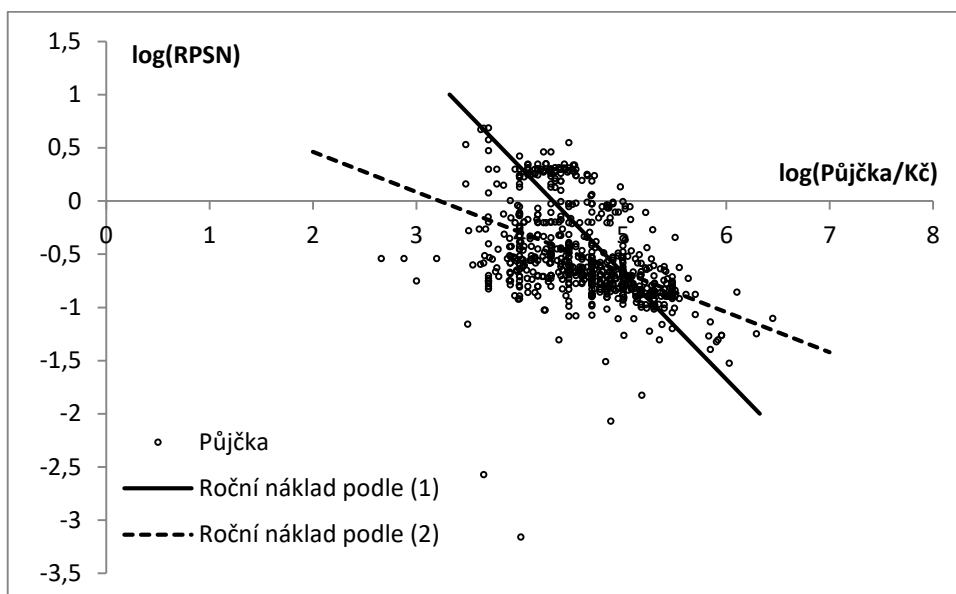
3.1 Výsledky výzkumu - Cesta dlužníka do dluhové pasti

V této části výzkumu byly hledány odpovědi na vědeckou otázku VO1 „Jaké jsou výše půjček a jaké jsou náklady na půjčky u dlužníků, kteří jsou v oddlužení a jak se parametry půjček mění v závislosti na době do vyhlášení úpadku?“ Bylo zkoumáno chování dlužníků před vyhlášením úpadku, zejména závislost zadlužování dlužníků na čase před vyhlášením úpadku. Jinými slovy bylo zjišťováno, zda se dlužník více či méně zadlužuje v době před tím, než podá návrh na oddlužení, a jaké dluhy s jakými náklady v této době vznikají. Byly formulovány a otestovány statistické hypotézy o růstu úroků v době blížící se vyhlášení úpadku a o tendenci k uzavírání krátkodobých půjček s vysokými náklady při zhoršující se platební situaci dlužníka. Rovněž byly analyzovány náklady, které souvisejí s půjčkou, a byl vytvořen model, který sledoval takzvaný „jmenovitý roční náklad na půjčku“. Výsledky dovolují formulovat závěry o zadlužování fyzických osob v období před úpadkem a odpovídají na vědeckou otázku VO1, což bude v následující kapitole dále rozvedeno.

3.1.1 Vztah mezi RPSN a velikostí půjčky poskytnuté věřiteli

V rámci zodpovězení vědecké otázky VO1 byla hledána odpověď, zda je možné získat představu, kolik jsou lidé (fyzické osoby) ochotni zaplatit za půjčky, které uzavírají. Pilotní studie, která výzkumu předcházela, předestřela statistickou hypotézu, že u půjček existuje silná tendence k nastavení určité velikosti ročního nákladu na půjčku, která na velikosti půjčky závisí poměrně slabě.

Závislost byla sledována na souboru Data 2. Graf reprezentující půjčky z dané podmnožiny je uveden v lineárních a logaritmických souřadnicích. Na vodorovné ose je znázorněna velikost dané půjčky, na svislé RPSN. Body představují jednotlivé půjčky. V logaritmickém grafu byla množinou bodů proložena aproximující přímka odpovídající konstantní hodnotě součinu velikosti půjčky a RPSN, tj. konstantní hodnotě ročního nákladu na půjčku, ve výši 21 000 Kč.

Graf 1: Závislost RPSN na výši půjčky v logaritmickém měřítku (Data 2, vlastní zpracování)

Aproximace závislosti RPSN na výši půjčky byla hledána jako lineární v logaritmickém měřítku. Byly nalezeny parametry A a B aproximujících funkcí ve tvaru

$$\log(RPSN) = A * \log\left(\frac{Půjčka}{Kč}\right) + B \quad (1)$$

pro dvě varianty. V první variantě byl metodou nejmenších čtverců hledán parametr B při volbě A = -1 a ve druhém případě byly hledány oba parametry. V obou případech byla vypočtena druhá odmocnina ε střední kvadratické odchylky, která umožňuje posoudit přesnost aproximace. Výsledky výpočtů ukazuje tabulka 1.

Tabulka 1: Parametry funkce aproximující závislost RPSN na velikosti půjčky (Data 2, vlastní zpracování)

model	A	B	ε	Přímý tvar aproximující funkce
1	-1	4,3222	2,48	$RPSN = 21000 \text{ Kč} / Půjčka$
2	-0,3767	1,2160	0,67	$RPSN = (16,437 \cdot Půjčka / \text{Kč})^{-0,3767}$

Oba modely závislosti jsou zatíženy poměrně velkou chybou. Přesnější, druhý, je charakterizován koeficientem determinace $R^2 = 0,4313$. Výhodou prvního modelu, který je postaven na předpokladu konstantního ročního nákladu půjčky, je jeho názornost.

Konstantní hodnota ročního nákladu neboli celkové roční náklady za úvěry na půjčky, které jsou dlužníci v průměru ochotni akceptovat, je ve výši 21 000 Kč.

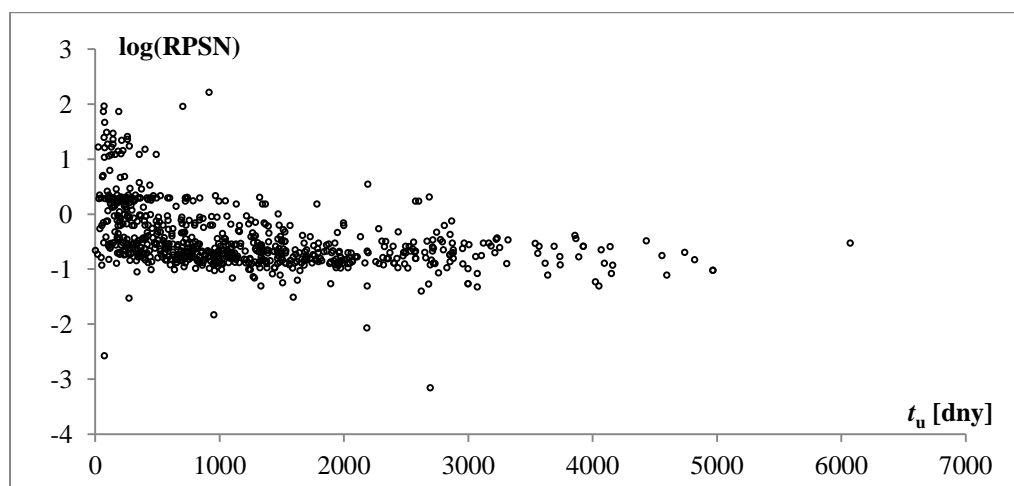
Náklady nalézající se pod touto částkou, jsou lidé ochotni akceptovat, ačkoliv i u těchto jedinců lze hovořit o jejich předlužení (pokud přihlídneme k hodnotě průměrného čistého příjmu, částka 21 000 Kč je 1,5 násobkem průměrného čistého příjmu sledovaných dlužníků).

Výše uvedený model „jmenovitý roční náklad na půjčku“ vypovídá o dlužnících a jejich ochotě platit příslušenství jejich půjčky do určité souhrnné výše. Pro věřitele může být rovněž zajímavým ukazatelem, neboť definuje určitou hranici, po kterou je náš modelový dlužník ochoten nést náklady na úvěr a zároveň ještě není ochoten vyhlásit úpadek. Aktuální zadlužení dlužníka může věřitel zjistit například ze zavedených registrů o půjčkách. Pokud věřitel poskytne úvěr, který dlužník nesplácí, ale dosud nevyhlásí úpadek, k dané půjčce přirůstají úroky z prodlení, případně další sankce, takže původní jistina narůstá o příslušenství úvěru. Vyhlášením osobního bankrotu již nepřirůstají úroky z prodlení a ze zjištěné pohledávky pak věřitel může po pěti letech dostat pouze zákonné minimum, které aktuálně činí 30 % (aniž by tato pohledávka narostla o úroky z prodlení).

3.1.2 Závislost zadlužování na čase před vyhlášením úpadku

V následující části bude analyzována závislost zadlužování dlužníků na čase před vyhlášením úpadku. Pilotní studie vedla k formulaci statistické hypotézy H1 „Úrok půjček v době blížící se vyhlášení úpadku roste“. Tato hypotéza byla ověřována na souboru Data 2.

Body v grafech reprezentují jednotlivé půjčky. Na vodorovné ose je vynesena doba t_u do úpadku, tj. počet dnů od okamžiku vzniku půjčky do vyhlášení úpadku. Na svislé ose je vynesena velikost logaritmu RPSN. Logaritmická škála byla zvolena vzhledem k velkému rozpětí.

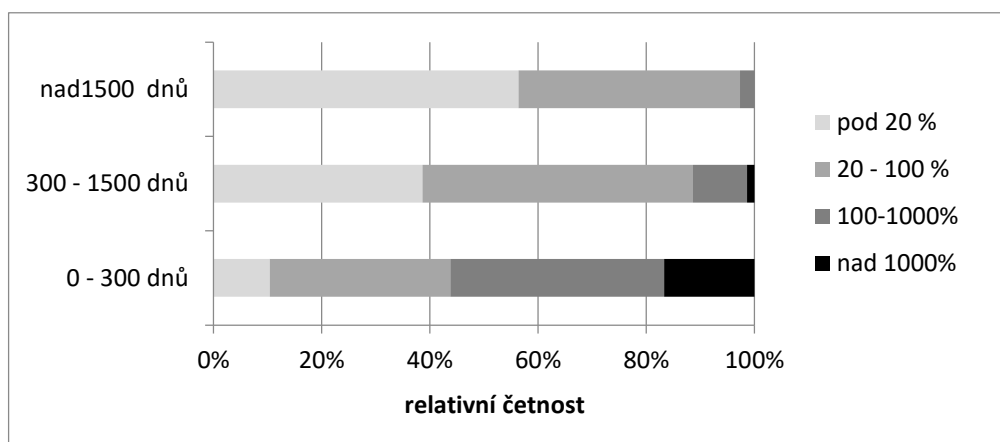
Graf 2: Závislost výše RPSN na době do úpadku (Data 2, vlastní zpracování)

Graf ukazuje výrazné zvýšení zastoupení půjček s vysokým RPSN v období těsně před vyhlášením úpadku. Půjčky s RPSN nad 100 % se objevují až asi 3000

dnů před úpadkem a půjčky s RPSN nad 1000 % asi 500 dnů před úpadkem. Graf potvrzuje statistickou hypotézu H1 „Úrok půjček v době blížící se vyhlášení úpadku roste“, lidé tedy mají tendenci půjčovat si na vyšší úrok těsně před vyhlášením svého úpadku. Tendence akceptovat půjčky s vysokým RPSN v době před vyhlášením úpadku je zřejmá – test závislosti bude proveden dále.

Ověřovaná hypotéza odpovídá popisu cesty dlužníka do dluhové pasti, kdy si dlužník nejprve půjčuje u bank a institucí s běžnou (tedy relativně nízkou) úrokovou mírou, kdy je takto zpravidla financováno bydlení či pořízení automobilu nebo jiného spotřebního zboží. Kumulace dalších úvěrů (např. pořízení kreditní karty, dalšího spotřebního zboží) případně problémy se schopností splácet pak jednice zavedou k nebankovním poskytovatelům úvěrů, v další fázi se dlužník snaží řešit jen ty „nejakutnější“ půjčky, například ty, kde věřitelé již hrozí exekucí, a využívá tzv. mikropůjček, které jsou zatížené vysokým poplatkem při splacení, ale pomohou mu odvrátit bezprostřední „nebezpečí“, které dlužník vnímá.

Pro účely dalšího statistického zkoumání byly půjčky rozděleny do kategorií podle doby do úpadku v okamžiku jejich vzniku a RPSN. Následující graf zobrazuje četnost půjček podle RPSN v závislosti na době do úpadku.

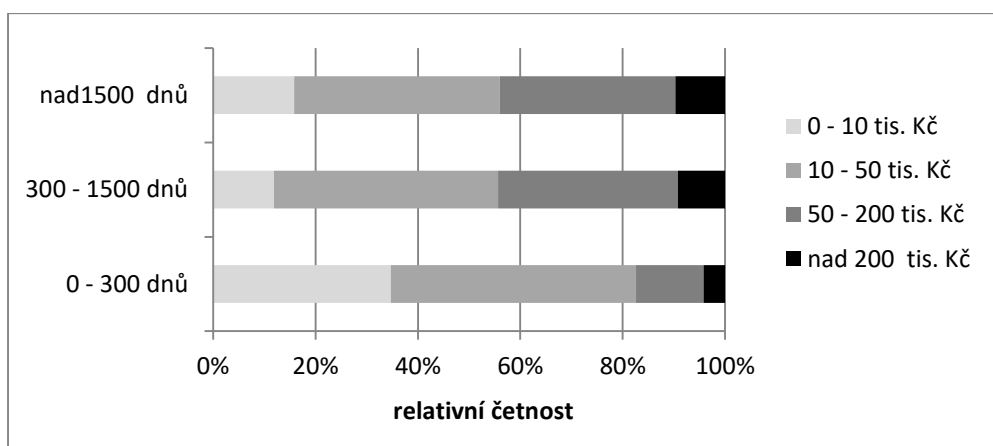
Graf 3: Četnosti půjček podle RPSN v závislosti na době do úpadku (Data 2, vlastní zpracování)

Z grafu je patrné, že v období 300 dnů před úpadkem se výrazně zvýšilo zastoupení půjček s vysokými RPSN. Bylo posouzeno zastoupení četnosti půjček v daných kategoriích (v době do 300 dnů do úpadku a v období nad 300 dny do úpadku) χ^2 testem nezávislosti v kontingenční tabulce, který potvrdil silnou závislost (hodnota p-value se blíží nule, korigovaný koeficient kontingence má hodnotu 0.684 a Cramerova V hodnota je 0.552). Můžeme tedy hovořit o potvrzení statistické hypotézy H1 „Úrok půjček v době blížící se úpadku roste“.

3.1.3 Velikost půjčky v závislosti na době do úpadku

V další fázi výzkumu byla ověřována statistická hypotéza H2 „Se zhoršující se platební situací se u dlužníků projevuje tendence k uzavírání krátkodobých půjček malého objemu s vysokými náklady“. Ze zkoumaného souboru „Data 2“ byla provedena analýza závislosti velikosti půjčky a ročního nákladu na půjčku na době do úpadku. Půjčky byly rozděleny do kategorií podle jejich velikosti a podle doby do úpadku v okamžiku jejich přijetí a dále dle výše ročních nákladů na půjčku. Způsob ověření a volbu intervalů veličin ukazují následující grafy.

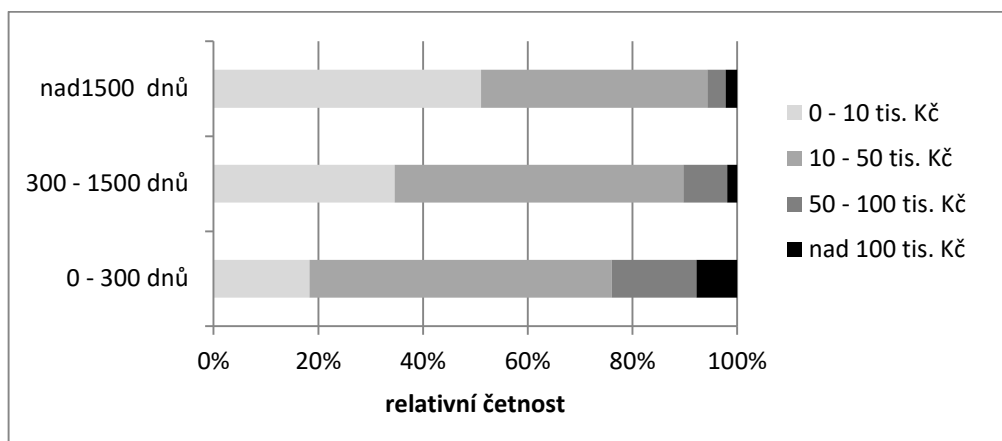
Graf 4 znázorňuje četnosti výskytu půjček podle jejich velikosti v závislosti na době do úpadku.

Graf 4: Četnosti výskytu půjček podle jejich velikosti v závislosti na době do úpadku (Data 2, vlastní zpracování)

V grafu je patrná odlišnost rozdělení velikosti půjček v období do 300 dnů do úpadku od období od úpadku vzdálenějších. Srovnání zastoupení počtu půjček v jednotlivých kategoriích v době do 300 dnů do úpadku a v období nad 300 dnů do úpadku bylo posouzeno χ^2 testem nezávislosti v kontingenční tabulce. Test vedl k hodnotě $p\text{-value}=4 \cdot 10^{-12}$. Hodnota vede k zamítnutí hypotézy o nezávislosti velikosti půjček na době do úpadku. Korigovaný koeficient kontingence nabývá hodnoty 0.363 a Cramerovo V hodnoty 0.266, což prokazuje poměrně silnou závislost. Z grafu je patrné, že u dlužníků se v období (300 dnů) před úpadkem projevuje silná tendence k realizaci půjček do 10 000 Kč, případně do 50 000 Kč.

Dále byly sledovány četnosti půjček dle ročního nákladu na půjčku v závislosti na době do úpadku.

Graf 5: Četnosti půjček podle ročního nákladu na půjčku v závislosti na době do úpadku (Data 2, vlastní zpracování)

Graf ukazuje, že se zkracující se dobou do úpadku výrazně ubývá půjček s nízkými ročními náklady a přibývá půjček s náklady vysokými. χ^2 test nezávislosti v kontingenční tabulce poskytl hodnotu p-value blížíící se nule a vede tedy k zamítnutí statistické hypotézy o nezávislosti sledovaných veličin. Korigovaný koeficient kontingence má hodnotu 0,620 a hodnota Cramerova V je 0,484, což prokazuje silnou závislost.

Hypotéza H2 „Se zhoršující se platební situací se u dlužníků projevuje tendence k uzavírání krátkodobých půjček malého objemu s vysokými náklady“ byla tedy potvrzena.

3.2 Pozice dlužníka

V rámci další fáze výzkumu „pozice dlužníka“ byla zkoumána pozice dlužníka v probíhajícím (případně úspěšně ukončeném) oddlužení. Byla hledána odpověď na vědeckou otázku VO2 „Jaké jsou demografické charakteristiky dlužníka v oddlužení?“ Bylo zjišťováno, nakolik jsou v analyzovaných datech zastoupena jednotlivá pohlaví, jak se liší jejich výše zadlužení a schopnost splácení. Dále bylo zkoumáno, jaký má na výši dluhu a schopnosti splácet vliv věk a v neposlední řadě výzkum pozice dlužníka v probíhajícím oddlužení přinesl odpověď na vědeckou otázku VO3 „Jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení?“

3.2.1 Zkoumání závislosti věku a pohlaví na výši dluhu a schopnosti splácet

K zodpovězení vědecké otázky VO2 „Jaké jsou demografické charakteristiky dlužníka v oddlužení?“ byla nejdříve metodami popisné statistiky sledována výše dluhu a míra uspokojení věřitelů v závislosti na věku a pohlaví dlužníků. Zkoumaný soubor insolvenčních řízení (Data 1) byl nejprve rozdělen dle pohlaví a byla analyzována výše průměrné dlužné částky a procento splácení pro kategorii

žen a mužů. Dále byla data rozdělena do věkových kategorií a bylo zjišťováno, jak se liší dlužné částky (tedy výše přihlášených pohledávek do insolvenčního řízení) u mužů a žen v daných věkových kategoriích.

Průměrná výše dluhu a průměrná míra uspokojení věřitelů podle pohlaví dlužníků je uvedena v tabulce 2.

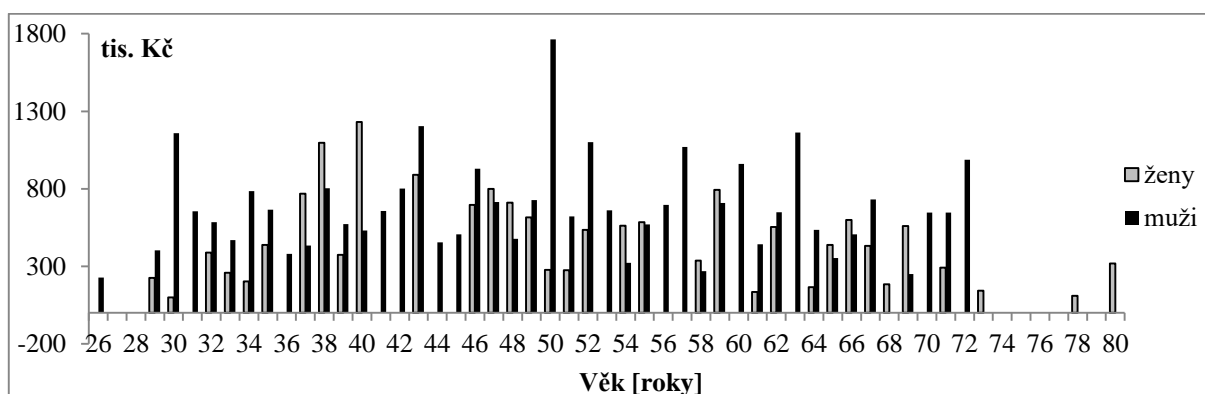
Tabulka 2: Průměrná výše dluhu a průměrná míra uspokojení věřitelů (Data 1, Paseková et al., 2014)

	ženy	muži
Relativní počet dlužníků v %	36,1	63,9
Průměrná výše dluhu v tisících Kč	537	652
Průměrná výše uspokojení věřitelů v %	46,2	58,8

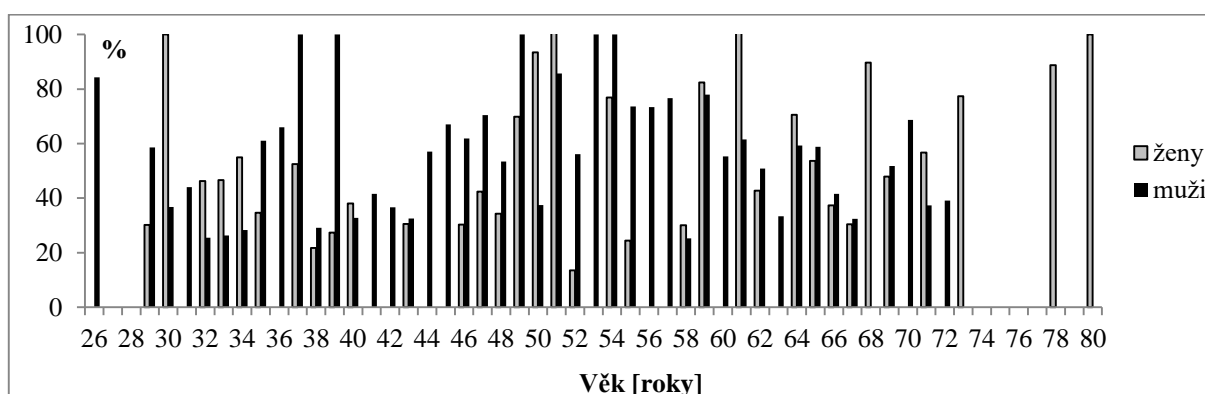
Průměrná výše dluhu i průměrná výše uspokojení věřitelů byly sledovány zvláště pro kategorii „ženy“ (která byla ve sledovaném vzorku zastoupena z 36,1 %) a „muži“ (zastoupení 63,9 %). Průměrná výše dluhu u žen činila 537 tisíc Kč, přičemž průměrná výše uspokojení věřitelů dosáhla 46,2 %. Muži ve sledovaném vzorku měli průměrnou výši přihlášených pohledávek 652 tisíc Kč, jejich věřitelé byli uspokojeni z 58,8 %.

Údaje o průměrné výši dluhu a průměrné míře uspokojení věřitelů byly dále sledovány s přihlédnutím k věku dlužníků. Při srovnání zadlužení v závislosti na pohlaví dlužníku byla testována statistická hypotéza o rovnosti průměrné výše dluhu mužů a žen. Test vedl k hodnotě p-value 0,0314. Na hladině významnosti 0,05 tak test potvrdil, že střední výše dluhu u žen je menší než střední výše dluhu u mužů.

Výše dluhu a míra uspokojení věřitelů v závislosti na věku a pohlaví dlužníků je znázorněna na následujících obrázcích. Dlužníci byli rozděleni do kategorií od nejnižšího věku dlužníka po nejvyšší (tj. od 26 do 80 let) a zařazeni do kategorie dle pohlaví. U každého věkového intervalu (vždy po dvou letech) byla zjišťována výše celkového dluhu a procento jeho splacení (tedy uspokojení věřitelů). Výsledky jsou zobrazeny v grafech 6 a 7.

Graf 6: Průměrná výše dluhu v tisících Kč podle věku dlužníků (Data 1, Paseková et al., 2014)

Graf 7: Průměrná míra uspokojení věřitelů v % podle věku dlužníků (Data 1, Paseková et al., 2014)

Ze získaných a vyhodnocených údajů o dlužnících vyplývá, že oddlužení se vztahuje na všechny věkové kategorie. Průměrná výše dluhu se pohybovala mezi 500 – 600 tis. Kč. Nejvyšší dlužné částky mají muži i ženy v tzv. produktivním věku mezi 35 – 60 lety.

Při srovnání schopnosti splácet své dluhy u mužů a žen je patrná tendence menší schopnosti splácet své dluhy u žen mezi 30 – 50 lety. Je to pravděpodobně způsobeno tím, že ženy v produktivním věku pečují o děti, které mají ve své péči, a do nezabavitelného minima jsou zahrnuty vyživované osoby, a to i po rozvodu. Tím se jejich ekonomická situace liší od situace rozvedených mužů.

3.2.2 Model průměrného dlužníka

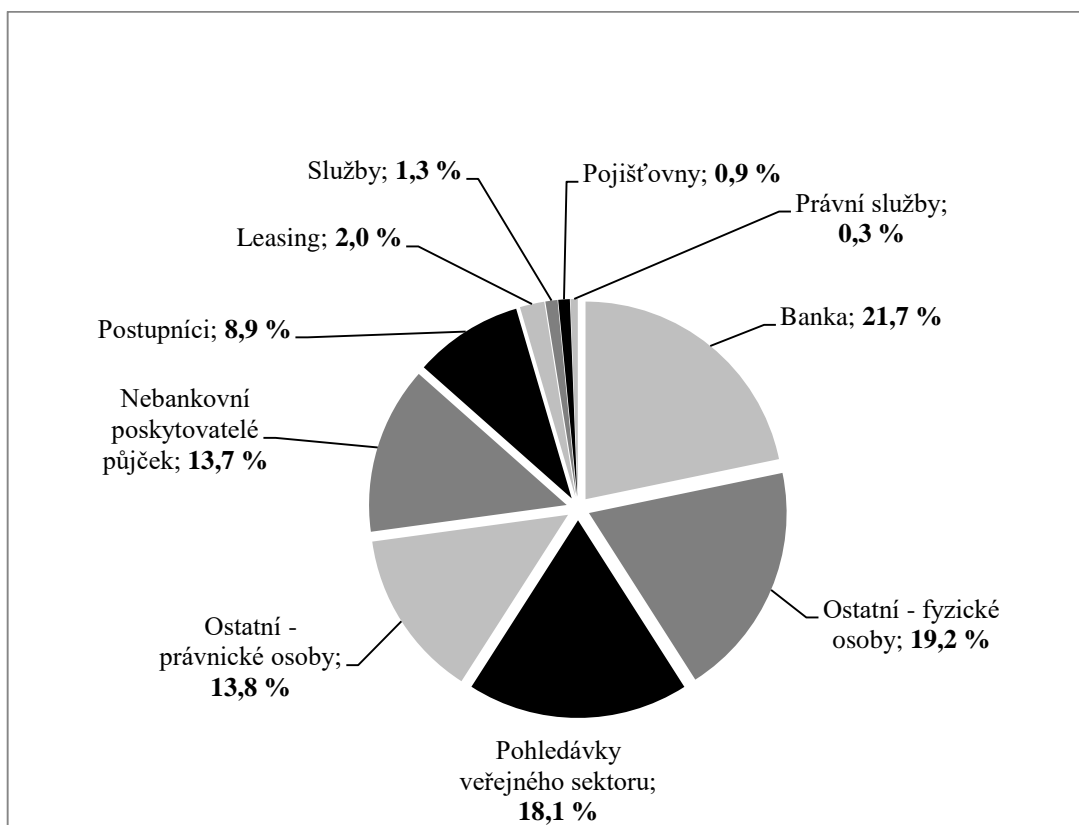
Pro zodpovězení vědecké otázky VO3 „Jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení“ byli věřitelé sledovaných dlužníků souboru Data 1 rozděleni do několika kategorií, které odpovídají jejich zaměření – tedy banky, nebankovní instituce (tj. jiní půjčovatelé), dále inkasní společnosti (tedy postupníci), pojišťovací společnosti, pohledávky veřejného sektoru, pohledávky za poskytnuté právní služby, a další kategorií tvoří nefinanční právnické osoby a

fyzické osoby. Jak už bylo zmíněno dříve, výzkum se vztahuje na oblast fyzických osob v oddlužení, neboť v rámci této zkoumané oblasti lze získat věrohodná a měřitelná data. Z tohoto důvodu je model vytvořen pro dlužníka v oddlužení, nicméně, před vyhlášením osobního bankrotu dlužník prochází fázemi cesty do dluhové pasti, což například dokazuje existence kategorie věřitelů „právní služby“, zahrnující exekutory a advokáty vymáhající nesplácené pohledávky. Přehled a stručná charakteristika kategorií věřitelů jsou uvedeny v tabulce 3.

Tabulka 3: Seznam sledovaných kategorií věřitelů (Paseková et al., 2015)

Kategorie věřitele	Charakteristika
Banka	bankovní instituce pod dohledem České národní banky
Nebankovní poskytovatelé půjček	ostatní půjčovatelé bez dohledu České národní banky
Pohledávky veřejného sektoru	soudy, Česká správa sociálního zabezpečení, zdravotní pojišťovny, města, finanční úřady, celní úřad, ...
Služby	dodavatelé energií, poskytovatelé telekomunikačních služeb a internetu, koncesionářské poplatky, poštovní služby, společenství vlastníků bytových jednotek atp.
Pojišťovny	např. povinné/havarijní ručení
Postupníci	nabyvatel pohledávky zabývající se jejím vymáháním (např. inkasní společnost)
Právní služby	příslušenství pohledávek (exekutoři, advokáti)
Leasing	
Ostatní fyzické osoby	
Ostatní právnické osoby	

V rámci hledání odpovědi na vědeckou otázku VO3 („Jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení?“) byl vytvořen model průměrného dlužníka, kdy strukturu dluhu tohoto průměrného dlužníka tvořili věřitelé dle jednotlivých kategorií popsaných výše. Struktura dluhu průměrného dlužníka podle kategorií věřitelů je znázorněna na grafu 8.

Graf 8: Struktura dluhu průměrného dlužníka podle kategorií věřitelů (Data 1, Paseková et al., 2015)

V modelu splácí dlužník přes pětinu svých závazků bankám a dalších 20 % jeho závazků představují dluhy nebankovním institucím a postupníkům, tedy půjčovatelům a společnostem poskytující úvěry s vysokým úrokem.

Z modelu Struktura dluhu průměrného dlužníka podle kategorií věřitelů je patrné, že více než 40 % dluhů tvoří instituce, jejichž hlavní činností je půjčování peněz (banky, nebankovní společnosti a inkasní společnosti). U těchto společností lze předpokládat, že si jsou dobře vědomy rizik, které při poskytování úvěrů postupují, a tato rizika dokáží promítnout do svých nákladů. Rovněž lze předpokládat (a praxe insolvenčních správců to potvrzuje), že tyto společnosti mají dostatečný aparát, aby si své pohledávky vymohly.

Na druhou stranu je výrazná část dluhu „průměrného dlužníka“ – přes jednu třetinu – tvořena pohledávkami fyzických osob a nefinančních společností (což může být například firma či živnostník, kterým dlužník nezaplatil za dodanou službu či výrobek), což jsou kategorie věřitelů s omezenými možnostmi řídit své úvěrové riziko a kalkulovat je do výše úroků při počátečním vzniku závazku. Tyto kategorie věřitelů se zavedením osobního bankrotu mohou cítit výrazněji poškozeny.

Poměrně překvapujícím zjištěním byl vysoký podíl pohledávek veřejného sektoru (18,1 %), tedy dlužné odvody na zdravotní či sociální pojištění, daně, soudní poplatky, poplatky za komunální odpad atd. Veřejný sektor je placený z

daní všech občanů, proto úspěšně oddlužení jedinci jsou v pozici černých pasažérů veřejného systému.

3.3 Splácení dluhů

Další fází výzkumu bylo zkoumání vztahu závislosti mezi splácením pohledávek dlužníkem na celkové výši jeho dluhu, a rovněž zkoumání postoje věřitelů k zajišťování svých půjček majetkem dlužníka. Protože situace dlužníka na trhu s půjčkami a úvěry je výsledkem interakce dlužníků a poskytovatelů půjček, bylo při sledování hlavního výzkumného cíle nutné přihlídnout i k charakteristikám chování věřitelů. Byly proto hledány odpovědi na vědecké otázky VO4 „Jaká je míra uspokojení věřitelů dlužníky v oddlužení?“ a VO5 „V jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?“.

3.3.1 Relativní míra uspokojení věřitelů v závislosti na výši dluhu dlužníka

Nejprve bude řešena vědecká otázka VO4 „Jaká je míra uspokojení věřitelů v oddlužení?“. S výší dluhu logicky roste i výše měsíční splátky, neboť při schválení osobního bankrotu musí dlužník prokázat, že je schopen svými příjmy zajistit minimální třicetiprocentní uspokojení přihlášek nezajištěných věřitelů. Podmínkou úspěšného absolvování osobního bankrotu je splatit minimálně 30 % nezajištěných pohledávek. Měsíční splátka, kterou dlužník v rámci splátkového kalendáře hradí, se odvíjí od výše příjmu dlužníka, přičemž se zohledňuje i počet vyživovaných osob žijících v domácnosti s dlužníkem. Ze mzdy dlužníkovi zbývá nezabavitelná částka, případně jiná částka určená soudem, zbytek mzdy rozděluje insolvenční správce nezajištěným věřitelům.

V rámci zkoumání schopnosti dlužníků splácet své dluhy byla hledána závislost ve tvaru regresní funkce popisující závislost míry uspokojení na velikosti půjčky, a byla posuzována statistická hypotéza o schopnosti dlužníka splácet svůj dluh v závislosti na velikosti půjčky (definována jako H3 „Míra uspokojení věřitelů klesá s velikostí půjčky“). Byl proto sestaven model v exponenciálním tvaru vyjadřující závislosti uspokojení věřitelů na výši půjčky. Model byl sestaven ze souboru „Data 2“, který obsahoval potřebné údaje pro vytvoření modelu. Primární soubor dat (Data 2) poskytuje dva údaje vztahující se k míře uspokojení věřitelů a to „Procento uspokojení nyní“ (tj. aktuální uspokojení v okamžiku sběru dat) a „Předpokládané procentní výše splacení“ dle 1. zprávy insolvenčního správce (tedy procento, které před rozhodnutím o schválení splátkového kalendáře deklaroval dlužník například předložením svých stávajících příjmů nebo darovací smlouvou). V některých případech tyto údaje překračují hodnotu 1 (i více než 1,9). Pro vyhodnocení byl jako celková míra uspokojení věřitelů každého dlužníka vzat větší z obou údajů a následně shora omezen hodnotou 1. Takto získaná míra uspokojení věřitelů dlužníky je v grafu reprezentována množinou bodů (Dlužník).

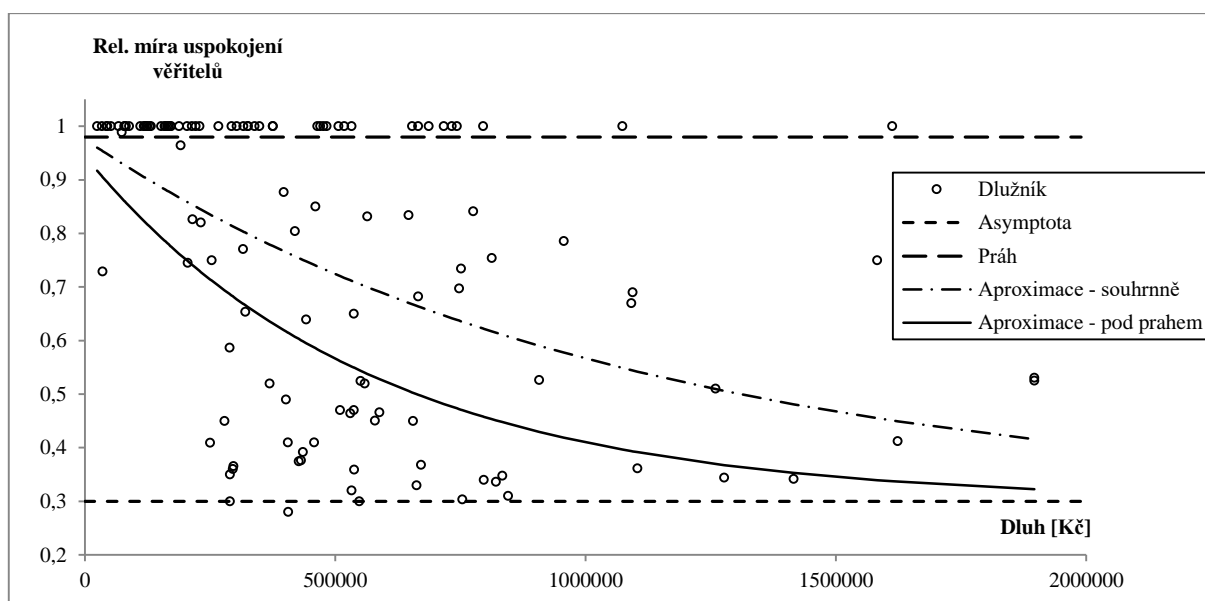
Údaje v legendě grafu mají následující význam:

Asymptota Hladina 0,3, představující minimální možnou (zákonem stanovenou) relativní míru splacení dluhu

Práh hladina rozdělující dlužníky na skupinu s úplným uspokojením věřitelů (nad hladinou) a s neúplnou mírou uspokojení věřitelů (pod hladinou).

Aproximace – souhrnně Aproximace nerozlišující skupiny dlužníků pod a nad hladinou Práh

Aproximace – pod prahem Aproximace beroucí v úvahu jen dlužníky pod hladinou Práh.

Graf 9: Graf závislosti relativní míry uspokojení věřitelů v závislosti na výši dluhu pro soubor data 2 (Data 2, vlastní zpracování)

V grafu je vyznačena hladina 0,3 představující minimální možnou (zákonem stanovenou) relativní míru splacení dluhu.

Metodou nejmenších čtverců byly nalezeny koeficienty A a b exponenciální funkce aproximující závislost míry (y) uspokojení věřitelů na celkové výši (x) dluhu dlužníka v oddlužení.

$$y = 0,3 + Ae^{-bx} \quad (2)$$

Křivka „Aproximace - souhrnně“ představuje aproximaci zahrnující všechny body. Parametry této křivky jsou $A = 0,675$ a $b = 9,30 \cdot 10^{-7} \text{ Kč}^{-1}$, druhá odmocnina střední kvadratické odchylky je 0,326.

Rozložení bodů reprezentujících dlužníky naznačuje možnost rozdělit množinu bodů do dvou podmnožin podle vztahu k hladině Práh blízkou 1 (konkrétně 0,98). Nad touto hladinou se vyskytují body reprezentující dlužníky, kteří splatí svůj

dluh prakticky úplně. Body pod touto hladinou pak reprezentují dlužníky, jimž po absolvování splátkového kalendáře může být zbytek nesplacených dluhů odpuštěn.

Pro popsané rozdělení množiny dlužníků byly opět metodou nejmenších čtverců hledány parametry funkce (2) a hladina Práh. Výsledkem je křivka „Aproximace - pod prahem“, jejíž parametry jsou $A = 0,644$ a $b = 1,7653 \cdot 10^{-6} \text{ Kč}^{-1}$, a hladina Práh 0,98. Hodnota $1/b = 566\,476 \text{ Kč}$ představuje směrnici tečny aproximující funkce v počátku. Druhá odmocnina střední kvadratické odchylky je 0,206. To naznačuje, že ve vzorku se kromě náhodné odchylky možná projevují další, systematické vlivy, které se ale nepodařilo odhalit.

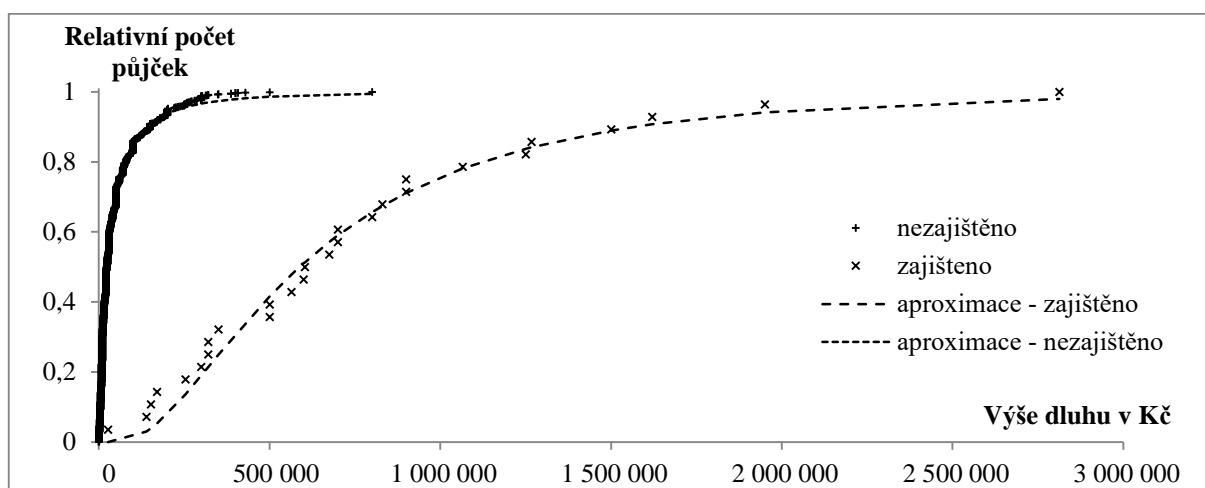
3.3.2 Zajišťování půjček majetkem dlužníka

Pro zodpovězení vědecké otázky VO5 „V jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?“ bylo zjišťováno, nakolik je institut zajištění půjčky majetkem dlužníka věřiteli uplatňován, jakými věřiteli a jakým způsobem je tento institut využit, a jaká je reálná vymahatelnost dluhu v rámci tohoto institutu.

Zajištění půjček může být pro věřitele jednou z cest snížení rizika nesplácení dluhu dlužníkem. Český insolvenční zákon přiznal zajištěným věřitelům postavení aktivního činitele v procesu úpadku. Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, autoři Davydenko a Franks (2008) prokázali, že banky v zemích, které poskytují věřitelům nižší ochranu, vyžadují vyšší zajištění svých úvěrů a naopak. Pokud zajištěný věřitel dokáže správně zajistit svoji pohledávku při jejím vzniku, pak mu český insolvenční zákon dává možnost dohlížet nad jejím zpeněžením (insolvenční správce reaguje na přímé pokyny zajištěného věřitele), a po odečtení nákladů na zpeněžení inkasovat plnou výši zpeněžené částky až do hodnoty 100 % přihlášené pohledávky.

Analýza přístupu k zajištění

V rámci vypracování odpovědi na vědeckou otázku VO5 „V jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?“ byl se souboru „Data 2“ zjištěn podíl počtu zajištěných půjček vzhledem k celkovému počtu půjček, který činil 2,21 %. Podíl zajištěného objemu půjček vzhledem k celkovému objemu půjček činil 25,96 %. Velikosti zajištěných a nezajištěných půjček lépe zobrazuje distribuční funkce na níže uvedeném grafu.

Graf 10: Graf distribuční funkce dluhu ze zajištěných a nezajištěných půjček (Data 2, vlastní zpracování)

Graf názorně ukazuje, že nezajištěné jsou zejména malé půjčky a naopak - ve vzorku se nevyskytují nezajištěné půjčky převyšující částku 800 tisíc Kč. Zajištěné půjčky jsou z celého rozsahu velikosti půjček (tedy včetně malých) a maximální velikost zajištěné půjčky ve zkoumaném souboru dat je zhruba 2,8 mil. Kč.

Pro účely grafického zpracování byly pro oba typy půjček nalezeny parametry log-normálního rozdělení (hypotéza shody rozdělení empirických dat s aproximujícím log-normálním rozdělením nebyla testována, rozdělení je specifické, podobné log-normálnímu). Střední hodnota velikosti nezajištěných půjček je přibližně 62 tis. Kč a střední hodnota zajištěných půjček je přibližně 790 tis. Kč.

Dále bylo analyzováno zastoupení jednotlivých způsobů zajištění v celkovém objemu zajištěných pohledávek a úroveň zajištění úvěrů jednotlivými finančními institucemi. Nejvíce bylo zastoupeno zajištění rodinným domem, pozemkem, dále zajištění v kategorii jiný (např. automobil) a byt. Úroveň zajištění pohledávek jednotlivými institucemi byla vypočítána jako relativní velikost zajištěných pohledávek vzhledem k celkovému objemu pohledávek. U každé finanční instituce byl zjištěn počet případů půjček, které daná instituce poskytla. Ve zkoumaném vzorku banky zajišťovaly jen celkem nízké procento svých pohledávek. Přibližně polovina bank nezajišťovala své pohledávky vůbec. Například banka s největším podílem půjček (Česká spořitelna, a.s.) měla zajištěno méně než 10 % objemu pohledávek.

4. DISKUZE

Na základě výsledků výzkumu je možno zformulovat doporučení pro legislativní změny v oblasti zadlužování fyzických osob, zejména v souvislosti s novelizací insolvenčního zákona. Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, hledání východiska z problému zadlužování fyzických osob je hledání kompromisu mezi dvěma vyhraněnými postoji - maximalizace ochrany věřitelů na straně jedné a maximalizace ochrany dlužníků na straně druhé. Česká republika se vydává „prodlužnický“ orientovaným směrem, když předkládá novelu insolvenčního zákona zmírňující podmínky pro úspěšné splnění oddlužení (tzv. oddlužovací novela).

Věřitelé jsou předkladatelem novely insolvenčního zákona vnímáni jako ti, kteří si svoji situaci (rozuměno nesplacení půjčky) do značné míry zavinili tím, že dlužníka dostatečně neprověřili. Dle výsledků disertační práce lze dovodit, že část věřitelů při vzniku dluhu nemůže dostatečně kalkulovat s úvěrovým rizikem. Tuto skutečnost potvrzuje sestavený model průměrného dlužníka, dle kterého se v portfoliu dluhů nenachází jen bankovní či nebankovní půjčky, ale i poplatky městům, daně, neuhrazené zdravotní či sociální nebo nesplacené faktury. Zde se nabízí možnost například daňových úlev pro ty věřitele, jejichž pohledávka byla zařazena do splátkového kalendáře a nebyla zcela uspokojena (tedy po skončení splátkového kalendáře byla dlužníkovi „odpuštěna“).

V debatě o připravované novele zazněl i názor o tom, že vhodnější než zmírnění podmínek oddlužení by bylo plošné odpuštění příslušenství půjček. Tento názor nelze podporovat, neboť nenastavuje rovné podmínky všem věřitelům ani dlužníkům. Při zpracování dat pro disertační práci vyšlo najevo, že někteří věřitelé mnohdy v jistině „ukrývají“ příslušenství, případně jistinu uměle navyšují o poplatky za uzavření. Je tudíž patrné, že řešení nevede přes plošné odpuštění příslušenství závazků, a komplikované se jeví i přednostní splacení jistiny před příslušenstvím dluhu.

Výzkum rovněž prokázal, že fyzické osoby před vyhlášením úpadku přijímají další půjčky, přičemž se zkracující se dobou do úpadku výrazně ubývá půjček s nízkými ročními náklady a přibývá půjček s náklady vysokými. Podle vytvořeného modelu „jmenovitý roční náklad na půjčku“ jsou dlužníci ochotni před vyhlášením úpadku nést poměrně vysoké náklady svého dluhu (1,5 násobek průměrného čistého příjmu sledovaného vzorku dlužníků), ačkoliv jsou již prokazatelně předluženi. Nelze tedy zjednodušeně přenést zodpovědnost za řešení zadlužení pouze na věřitele.

A konečně posledním doporučením je důsledné a neustálé finanční vzdělávání zadlužených i nezadlužených občanů. Neboť ten, který plně pochopí rizika zadlužení, možnosti splácení a důsledky nesplácení, bude mít odpovědný přístup k řízení svých financí a k řešení své životní situace.

5. PŘÍNOSY DISERTAČNÍ PRÁCE PRO VĚDU A PRAXI

Disertační práce se věnuje tématu zadlužování fyzických osob. Výzkum se vztahuje na oblast zadlužených fyzických osob, které absolvují takzvaný osobní bankrot, neboť v rámci této zkoumané oblasti lze získat věrohodná a měřitelná data, a díky tomu komplexně popsat proces zadlužování, a to i v době před vyhlášením úpadku dlužníkem. Na obsáhlém výzkumu zkoumá společné charakteristiky zadlužování fyzických osob a popisuje závislosti zadlužování fyzických osob na čase před vyhlášením úpadku. Výsledky výzkumu pak slouží jako argumentační základna pro formulaci doporučení opatření v oblasti legislativy týkající se insolvence fyzických osob. Výsledky šetření byly v průběhu doktorského studia prezentovány na tuzemských i mezinárodních konferencích a publikovány v časopisech včetně recenzovaných publikací zařazených do databáze Scopus. Přínosy disertační práce lze očekávat v rovině teoretické i praktické, výstupy se mohou začlenit i do vzdělávací činnosti fakulty.

5.1 Přínos pro teorii a vědu

V teoretické oblasti je přínosem disertační práce komplexní zpracování teoretických poznatků o přístupu k zadlužení fyzických osob i v zahraničí a v České republice. Práce analyzuje vývoj a odlišné přístupy k řešení zadlužení, přičemž komplexně zpracovává především zahraniční výzkumy, neboť v zahraničí existuje institut osobního bankrotu delší dobu a lze tedy analyzovat jeho dopady na ekonomické subjekty. Stejnou ambici má i předkládaná disertační práce, která po desetileté implementaci institutu oddlužení v českém právu obsáhlým výzkumem definuje společné charakteristiky chování dlužníků, věřitelů, zjišťuje další souvislosti v rámci zadlužování fyzických osob i jejich cesty z dluhové pasti. Na výsledky disertační práce lze navázat a provést testování na datech získaných s určitým časovým odstupem a získat tak komplexní srovnání změn v oblasti zadlužování fyzických osob.

Práce analyzuje přístup k zadlužování v zahraniční legislativě, a tím poskytuje platformu pro debatu o změnách v legislativě tuzemské. V práci je rovněž zpracovaný vývoj i aktuální trendy v přístupu k insolvenčním fyzických osob v českém prostředí. Významný přínos spočívá v návrhu doporučení pro legislativní změny v oblasti zadlužování fyzických osob, zejména v souvislosti s novelizací insolvenčního zákona. Získané teoretické poznatky i výstupy výzkumu je možné uplatnit i ve výuce, například při začlenění do stávajících předmětů Ústavu financí a účetnictví Fakulty managementu a ekonomiky UTB ve Zlíně, případně při návrhu předmětu zabývajícího se problematikou insolvence.

5.2 Přínos pro praxi

Disertační práce předkládá výsledky obsáhlého (v České republice zatím ojedinělého) výzkumu přístupu fyzických osob k zadlužování a chování fyzických osob během procesu úpadku. Výsledky výzkumu jsou užitečné pro řadu subjektů. Věřitelé získají data o vývoji zadlužení, výtěžnosti úvěrů a případné efektivitě či četnosti zajištění úvěrů. Výsledky výzkumu pak věřitelé mohou začlenit do své úvěrové strategie a zohlednit je v řízení úvěrového rizika. Pro veřejný sektor jsou užitečné analýzy demografických charakteristik fyzických osob v insolvenčním řízení, zejména rozdíly mezi výší zadlužení či schopností splácet mezi muži a ženami. Stejně tak jsou pro veřejný sektor významným přínosem modely zachycující strukturu dluhů. Práce může sloužit i jako užitečná pomůcka při administraci insolvenčního procesu ze strany insolvenčních soudů, neboť analyzuje dopady trvání délky rozhodování o úpadku a formě oddlužení. Dlužníkům pak práce předkládá komplexní vědecké zhodnocení jejich chování při zadlužování, což by mohlo posloužit k určité sebereflexi. Pro neziskové organizace, které s dlužníky spolupracují při řešení jejich zadlužení, by práce mohla posloužit jako východisko pro tvorbu doporučení při řešení úpadku fyzických osob. Praktickým přínosem by pak pro práci neziskových organizací s dlužníky mohlo být i vytvoření brožury o zadlužení řízení opírající se o poznatky z disertační práce.

S ohledem na aktuálnost a stále rostoucí význam zkoumané problematiky lze očekávat, že téma disertační práce bude možné dále prohlubovat směrem k výzkumu zadlužování fyzických osob a vlivu insolvenčního procesu na změny přístupu fyzických osob k zadlužování a zkoumání dopadů těchto změn na postoje věřitelů i dalších ekonomických subjektů, a to v českém prostředí i v mezinárodním kontextu.

6. ZÁVĚR

Disertační práce se věnuje zadlužování fyzických osob. Hlavním cílem disertační práce je na základě teoretického poznání a obsáhlého výzkumu insolvenčních řízení nalézt společné charakteristiky zadlužování fyzických osob, popsat závislosti zadlužování fyzických osob na čase před vyhlášením úpadku a komplexně popsat proces zadlužování. Ke splnění hlavního cíle byl realizován výzkum, který zkoumal vzájemné souvislosti při zadlužování fyzických osob.

V teoretické části disertační práce byla kriticky zhodnocena východiska pro stanovení hlavního cíle, zejména byl analyzován přístup k zadlužování fyzických osob v České republice i v zahraničí a promítnutí přístupu k řešení zadlužování do legislativ jednotlivých států. Zahraniční studie prokázaly, že přístup jednotlivých států k insolvenčním ovlivňuje chování všech subjektů v ekonomice. Věřitelé v zemích s prodlužnickou orientovanou legislativou vyžadují vyšší zajištění svých úvěrů a naopak (Davydenko a Franks, 2008). Byla rovněž popsána problematika dluhové pasti a předlužení. Analýza současného stavu řešené problematiky pak přinesla teoretické podklady pro vlastní výzkum, který byl rozdělen do třech oblastí. Jednotlivé oblasti byly zaměřeny na cestu dlužníka do dluhové pasti, pozici samotného dlužníka a stav jeho závazků při vstupu do oddlužení, dále oblast splácení dluhů dlužníkem. Výzkum se vztahoval na oblast zadlužených fyzických osob, které absolvují takzvaný osobní bankrot. V rámci této zkoumané oblasti lze získat věrohodná a měřitelná data, díky nimž lze komplexně popsat proces zadlužování, a to i v době před vyhlášením úpadku dlužníkem. Protože situace dlužníka na trhu s půjčkami a úvěry je výsledkem interakce dlužníků a poskytovatelů půjček, bylo při sledování hlavního výzkumného cíle nutné přihlídnout i k charakteristikám chování věřitelů.

V první části výzkumu bylo zkoumáno postupné zadlužování fyzických osob na cestě do dluhové pasti, zejména závislost zadlužování dlužníků na čase před vyhlášením úpadku a byla hledána odpověď na vědeckou otázku VO1 „Jaké jsou výše půjček a jaké jsou náklady na půjčky u dlužníků, kteří jsou v oddlužení a jak se parametry půjček mění v závislosti na době do vyhlášení úpadku?“. Bylo prokázáno, že úrok půjček v době blížící se vyhlášení úpadku roste, a dále že se zhoršující se platební situací se u dlužníků projevuje tendence k uzavírání krátkodobých půjček malého objemu s vysokými náklady. Byl vytvořen statický model „jmenovitý roční náklad na půjčku“, který vypovídá o dlužnících a jejich ochotě platit příslušenství jejich půjčky do určité souhrnné výše. U uvedeného modelu můžeme hovořit o zřetelné (trh definující) tendenci poskytovatelů půjček k ročnímu profitu z poskytnutých půjček. Ve výzkumu bylo prokázáno výrazné zvýšení zastoupení půjček s vysokým RPSN v období těsně před vyhlášením úpadku, a bylo potvrzeno, že lidé mají tendenci půjčovat si na vyšší úrok těsně před vyhlášením svého úpadku. Srovnání zastoupení počtu půjček v jednotlivých kategoriích v době do 300 dnů do úpadku a v období nad 300 dnů do úpadku bylo

posouzeno χ^2 testem nezávislosti v kontingenční tabulce. Test vedl k zamítnutí hypotézy o nezávislosti velikosti půjček na době do úpadku.

V oblasti „Pozice dlužníka“ byly zkoumány demografické charakteristiky dlužníka a rovněž byla hledána odpověď na vědeckou otázku týkající se struktury dluhů zkoumaných osob. V rámci zodpovězení vědecké otázky VO2 „Jaké jsou demografické charakteristiky dlužníka v oddlužení?“ lze dovodit, že problematika bankrotu se týká všech věkových kategorií dlužníků. Výzkum prokázal vyšší počáteční dluh u mužů (652 tisíc Kč), kteří ale zároveň byli schopni splatit během oddlužení vyšší procento z tohoto dluhu věřitelům (58,8 %). Oproti tomu průměrná výše dluhu u kategorie žen byla nižší o více než 100 tisíc Kč (konkrétně 537 tisíc Kč), ale míra uspokojení věřitelů u kategorie žen činila jen 46,2 %. Tuto skutečnost lze vysvětlit nižšími příjmy žen. Možnost vyšších výdělků v produktivním věku vysvětluje i vyšší růst dluhu v produktivním věku - nejvyšší dlužné částky mají muži i ženy v tzv. produktivním věku mezi 35 – 60 lety.

Pro zodpovězení vědecké otázky VO3 „Jaká je struktura dluhů průměrného dlužníka v oddlužení?“ byl sestaven model průměrného dlužníka, který názorně ukazuje, které kategorie věřitelů se nejvíce podílí na pohledávkách přihlášených do insolvenčního řízení. V daném modelu zhruba 40 % z celkového dluhu průměrného dlužníka připadá finančním institucím. Výraznou část věřitelů – přes jednu třetinu – tvoří tzv. „ostatní fyzické a právnické osoby“, tedy subjekty, které dlužníkův úpadek může dovést do platební neschopnosti. Poměrně překvapujícím zjištěním byl vysoký podíl pohledávek veřejného sektoru (18,1 %), tedy kategorii tvořenou například odvody na zdravotní či sociální pojištění, daněmi, soudními poplatky, poplatky za komunální odpad atd. Od r. 2013 mohou být dluhy z podnikání řešeny formou oddlužení splátkovým kalendářem, takže postupně může narůstat podíl kategorie věřitelů veřejného sektoru i ve splátkových kalendářích. Veřejný sektor je placený z daní všech občanů, proto úspěšně oddlužení jedinci jsou v pozici černých pasažérů veřejného systému.

Další oblastí, na kterou se výzkum zaměřil, byla oblast splácení dluhů. V rámci zodpovězení vědeckých otázek VO4 a VO5 (Jaká je míra uspokojení věřitelů dlužníky v oddlužení?“ a „V jakém rozsahu požadují věřitelé zajištění půjček?“) byly zkoumány závislosti mezi splácením pohledávek dlužníkem na celkové výši jeho dluhu a rovněž zkoumán přístup věřitelů k zajišťování svých půjček majetkem dlužníka. Byl sestaven model závislosti uspokojení věřitelů na výši půjčky a bylo zjištěno, že při nižší celkové dlužné částce je uspokojení nezajištěných pohledávek věřitelů vyšší. V rámci daného výzkumu byl dále zjištěn podíl počtu zajištěných půjček vzhledem k celkovému počtu půjček, který činil 2,21 %. Podíl zajištěného objemu půjček vzhledem k celkovému objemu půjček činil 25,96 %. Bylo zjištěno, že nejvíce je zastoupeno zajištění rodinným domem či pozemkem. Dále bylo prokázáno, že finanční instituce v daném vzorku dat zajišťovaly jen nízké procento svých pohledávek. Toto procento bylo vyšší u stavebních spořitelů, které poskytují úvěr na pořízení nemovitosti než u bank.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bundesgesetz über das Insolvenzverfahren (Insolvenzordnung – IO) StF: RGBI. Nr. 337/1914. *Rechtsinformationssystem Des Bundes*. [online]. ©2018 [cit. 2018-01-28]. Dostupné z: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001736>.

COHEN-COLE, Ethan, Burcu DUYGAN-BUMP a Judit MONTORIOL-GARRIGA, 2013. Who Gets Credit After Bankruptcy and Why? an Information Channel. *Journal of Banking and Finance*. vol. 37, no. 12 s. 5101-5117. ISSN:0378-4266.

ČERNOHORSKÁ, Liběna a Veronika LINHARTOVÁ, 2013. Indebtedness of Czech households. *Acta academica karviniensia*. 13(3), s. 44-55. ISSN 1212-415X. [online]. [cit. 2018-10-26]. Dostupné z: http://www.slu.cz/opf/cz/informace/acta-academica-karviniensia/casopisy-aak/aak-rocnik-2013/docs-3-2013/Cernohorska_Linhartova.pdf.

DAVYDENKO, Sergei a Julian FRANKS, 2008. Do Bankruptcy Codes Matter? a Study of Defaults in France, Germany, and the U.K. *The Journal of Finance*. vol. 63, no. 2, pp. 565-608. ISSN:0022-1082.

EVROPSKÁ UNIE. NAŘÍZENÍ RADY (ES) č. 1346/2000 ze dne 29. května 2000 o úpadkovém řízení [online] © Evropská unie, <https://eur-lex.europa.eu/>, 1998-2018 [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <https://esipa.cz/sbirka/sbsrv.dll/sb?DR=SB&CP=32000R1346>.

FRIESNER, Dan, Donald HACKNEY, Matthew McPHERSON a Dan AXELSEN, 2011. Has Anything Changed in the Past Century? Revisiting Graue's „The Social Cost of Bad Debt“. *Journal of Economic Issues*. vol. 45, no. 4, pp. 755-784. ISSN:0021-3624. DOI: 10.2753/JEI0021-3624450401.

GUTIÉRREZ, Carlos Lopez, Begoña Torre OLMO a Sergio Sanfilippo AZOFRA, 2012. Firms' Performance Under Different Bankruptcy Systems: A Europe–USA Empirical Analysis. *Accounting & Finance*. vol. 52, no. 3, pp. 849-872. ISSN:0810-5391. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-629X.2011.00407.x>.

HIMMELSTEIN, David U., Elisabeth WARREN, Deborah THORNE a Steffie WOOLHANDLER, 2005. Illness And Injury As Contributors

To Bankruptcy. *Health Affairs*. vol. 24, no. 2, pp. 563-573. Dostupné z: <https://doi.org/10.1377/hlthaff.w5.63>.

HOEVE, Machteld, Geert Jan J. M. STAMS, Marion VAN DER ZOUWEN, Margaretha VERGEER, Kitty JURRIUS a Jessica J ASSCHER. Systematic review of financial debt in adolescents and young adults. PLoS ONE [online]. Public Library Science, 2014, 9(8), e104909-e104915 [cit. 2018-10-19]. DOI: 10.1371/journal.pone.0104909. ISSN 19326203.

Insolvenční rejstřík (2014). Statistika ISIR. [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <http://insolvenčni-zakon.justice.cz/downloads/statistiky/>.

JACOBY, Melissa B; MCCUE, Daniel T; BELSKY, Eric S. In or out of Mortgage Trouble? a Study of Bankrupt Homeowners. *American Bankruptcy Law Journal*. 2011, vol. 85, no. 3 s. 291-322. ISSN:0027-9048.

Justice.cz. Insolvency [online]. © Ministerstvo spravedlnosti 2018 [cit. 2018-6-26]. Dostupné z: <https://insolvency.justice.cz/>.

LANDA, Martin, 2009. *Ekonomika insolvenčního řízení*. Ostrava: Key Publishing. ISBN 978-80-7418-031-6.

Měření finanční gramotnosti 2015: Kompletní výsledky. © Ministerstvo financí ČR [online]. [cit. 2018-10-26]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti/2015/mereni-urovne-financni-gramotnosti-2784>.

PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Zuzana CRHOVÁ, Dagmar BAŘINOVÁ a Luboš SMRČKA. Uspokojení věřitelů z oddlužení fyzických osob v ČR. In: *Kislingerová, E., Špička, J. (Ed.). Insolvency 2014: Hledání cesty k vyšším výnosům, sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: VŠE, 2014, str. 93-102. ISBN 978-80-245-2027-8.

PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Dagmar BAŘINOVÁ a Luboš SMRČKA. Oddlužení fyzických osob v ČR z perspektivy dlužníka. In: *KISLINGEROVÁ, Eva a ŠPIČKA Jindřich (Ed.). Insolvenční praxe: Věřitelé a dlužníci*, sborník ze semináře. Praha: VŠE, 2014. str. 62-68. ISBN 978-80-245-2069-8.

PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Zuzana CRHOVÁ a Dagmar BAŘINOVÁ. Debt Relief of Natural Persons and the Rate of Satisfaction of Their Creditors in the Czech Republic, Verslas: *Teorija*

ir practika/ Business: Theory and Practice, 2015. vol 16 (2): pp. 185-194. doi:10.3846/btp.2015.484. ISSN 1822-4202/ eIssn 1822-4202.

PORTER, Katherine, 2008. Bankrupt Profits: The Credit Industry's Business Model for Postbankruptcy Lending. *Iowa Law Review*. 2008, vol. 93, no. 4 s. 1369-1421. ISSN:0021-0552.

RICHTER, Tomáš, 2008. *Insolvenční právo*. Praha: ASPI. ISBN 978-807-3573-294.

Rodinné finance. © Ministerstvo financí ČR [online]. [cit. 2018-10-26]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/rodinne-finance>.

SMRČKA, Luboš, 2008. Zadlužení rodin – klíčové téma současnosti. *Ekonomika a management*, 2008, vol. 1/2018, ISSN 1802-8934 [online] [cit. 2017-10-26]. Dostupné z: <https://www.vse.cz/eam/17>.

Sněmovní tisk 71/0, část č. 1/8, Novela z. - insolvenční zákon – EU. Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [online] © 2018 [cit. 2018-6-26]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8&CT=71&CT1=0>.

SWEET, Elizabeth, Arijit NANDI, Emma K ADAM a Thomas W MCDADE. High price of debt. *Social Science* [online]. Elsevier, 2013, 91, 94-100 [cit. 2018-10-19]. DOI: 10.1016/j.socscimed.2013.05.009. ISSN 02779536.

TŮMA, Ondřej, 2011. Dlužím, dlužíš, dlužíme: Češi mají pro strach uděláno. In: *Penize.cz* [online]. [cit. 2018-10-26] Dostupné z: <https://www.penize.cz/dluhy/226887-dluzim-dluzis-dluzime-cesi-maji-pro-strach-udelano>.

ÚZ 835. *Insolvence. Ochrana hospodářské soutěže. Veřejná podpora. Významná tržní síla*, 2011. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-7208-855-3.

ÚZ 1188. *Insolvence. velké změny insolvenčního zákon a zákona o insolvenčních správcích od 1.7.2017*, 2017. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-7488-220-3.

ÚZ 1217. *Insolvence. Ochrana hospodářské soutěže. Veřejná podpora. Významná tržní síla, podle stavu k 25.9.2017*, 2017. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-7488-249-4.

8. SEZNAM PUBLIKACÍ AUTORA

- FIŠEROVÁ, Zuzana a Marie PASEKOVÁ. The Influence of the Macroeconomic Environment on Insolvency of Non-entrepreneurs in the Czech Republic in 2008-2013. In: *DOKBAT 2014: 10th International Bata Conference. Sborník z vědecké konference*. Zlín: Tomas Bata University in Zlín, 2014. ISBN 978-80-7454-339-5.
- PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Zuzana CRHOVÁ, Dagmar BAŘINOVÁ a Luboš SMRČKA. Uspokojení věřitelů z oddlužení fyzických osob v ČR. In: *Kislingerová, E., Špička, J. (Ed.). Insolvency 2014: Hledání cesty k vyšším výnosům, sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: VŠE, 2014, str. 93-102. ISBN 978-80-245-2027-8.
- FIŠEROVÁ, Zuzana, Marie PASEKOVÁ, Luboš SMRČKA a Dagmar BAŘINOVÁ. Insolvency of Individuals: An Analysis of the Proces of Personal Bankruptcy in the Czech Republic and Current Trends in Practice and Legislation. In: *London: Insolvency 2014 – Current problems and Experiences. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha: VŠE, 2014. ISSN 2055-7175.
- PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Dagmar BAŘINOVÁ a Luboš SMRČKA. Oddlužení fyzických osob v ČR z perspektivy dlužníka. In: *KISLINGEROVÁ, Eva a ŠPIČKA Jindřich (Ed.). Insolvenční praxe: Věřitelé a dlužníci”, sborník ze semináře*. Praha: VŠE, 2014. str. 62-68. ISBN 978-80-245-2069-8.
- PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Zuzana CRHOVÁ a Dagmar BAŘINOVÁ. Debt Relief of Natural Persons and the Rate of Satisfaction of Their Creditors in the Czech Republic, *Verslas: Teorija ir praktika/ Business: Theory and Practice*, 2015. vol 16 (2): pp. 185-194. doi:10.3846/btp.2015.484. ISSN 1822-4202/ eIssn 1822-4202.
- PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ, Luboš SMRČKA a Dagmar BAŘINOVÁ. Debt Relief of Individuals and the Rate of Satisfaction of their Creditors in the Czech Republic. In: *PASTUSZKOVÁ, Eliška, Zuzana CRHOVÁ, Jana VYCHYTILOVÁ, Blanka VYTRHLÍKOVÁ a Adriana KNÁPKOVÁ (Eds), Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice: proceedings of the 7th international scientific conference, April 23-24, 2015. Zlín: Tomas Bata University in Zlín, Faculty of Management and Economics*, 2015. pp. 1169 -1187. ISBN 978-80-7454-476-7.

FIŠEROVÁ, Zuzana a Marie PASEKOVÁ, 2015. The Indebtedness of Men and Women – a Study of Personal Bankruptcies in the Czech Republic. In. *ICBISSM 2015 : 17th International Conference on Business, Information, Service Science and Management. Rome, Italy, December 3 - 4, 2015*, International Science Index. 2015. pp 397. eISSN: 1307-6892

CRHOVÁ, Zuzana, Zuzana FIŠEROVÁ a Marie PASEKOVÁ. Corporate Insolvency Proceedings: A Case of Visegrad Four. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2016, vol. 64 (1), s. 235-243. ISSN 1211-8516.

PASEKOVÁ, Marie, Zuzana FIŠEROVÁ a Dagmar BAŘINOVÁ, Bankruptcy in Czech Republic – from the Perspectives of Debtors, Creditors, and the Judiciary, 2008-2013. *Journal of International Studies*, 2016, Vol. 9, No 1, pp. 180-191. DOI: 10.14254/2071-8330.2016/9-1/13.

FIŠEROVÁ, Zuzana, PASEKOVÁ, Marie. The Microeconomic View on Personal Bankruptcy in the Czech Republic. *International Advances in Economic Research*. 2016, vol. 22 iss.4, p. 477-478. ISSN 1083-0898. DOI:10.1007/s11294-016-9611-y.

9. ODBORNÝ ŽIVOTOPIS AUTORA

Osobní údaje

Jméno: Ing. Mgr. Zuzana Fišerová

E-mail: fiserova@utb.cz

Pracovní zkušenosti:

říjen 2014 – dosud	ekonom, insolvenční specialista kancelář insolvenčního správce Mgr. Petra Fišera
srpen 2006 – září 2014	personalista Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
duben 2000 – srpen 2006	OSVČ - novinář se zaměřením na ekonomiku a zahraničí (ČRo Radiožurnál, MFDnes)

Vzdělání

2013 – dosud	Doktorské studium, obor Finance Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Fakulta managementu a ekonomiky
2008-2010	Magisterské studium – obor Finance Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Fakulta managementu a ekonomiky
2000-2005	Magisterské studium – Mediální a komunikační studia Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd

Zapojení do výzkumných aktivit

IGA/FaME/2015/021 - Analýza přístupu bank k vymáhání rizikových pohledávek vůči subjektům v insolvenční (hlavní řešitel)

IGA/FaME/2013/002 - Tvorba modelu komplexního ohodnocení míry zadluženosti MSP s ohledem na riziko vzniku insolvence (spoluřešitel)

Ing. Mgr. Zuzana Fišerová, Ph.D.

Zadlužování fyzických osob

Indebtedness of Individuals

Teze disertační práce

Náklad: vyšlo elektronicky

1. vydání

Sazba: autor

Publikace neprošla jazykovou ani redakční úpravou.

Rok vydání 2019

ISBN 978-80-7454-828-4